

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดกรอบแนวคิดขั้นต้นของการวิจัยประการหนึ่งและใช้เป็นความรู้พื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ การอธิบายปรากฏการณ์ รวมถึงการสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ข้างต้นผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแยกออกเป็น 5 ตอน ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย
 - 1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 1.2 ประเภทของการมีส่วนร่วม
 - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
2. ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน
 - 2.1 ประโยชน์และความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน
 - 2.2 บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนต่อชุมชน
 - 2.3 บทบาทของชุมชนต่อโรงเรียน
 - 2.4 บทบาทของบุคคลากรในโรงเรียนต่อชุมชน
 - 2.5 แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน
3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
 - 3.1 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการศึกษาและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน
 - 3.2 แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม
 - 3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม
4. สรุปแนวคิดหลักเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
5. สรุปแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้จำแนกออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1)ความหมายของการมีส่วนร่วม (2)ประเภทของการมีส่วนร่วม และ (3)แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ดูล์ลาห์ (Douglah, 1970 : 90) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่นการไปออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

แม้ทัศนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกัน แต่นักเขียนหลายคน ก็ได้อ้างอิงข้อตกลงของสหประชาชาติและสังคมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Economic and Social Council States) ปี 1929 ที่ได้อภิปรายถึงเรื่องการมีส่วนร่วม และสรุปว่า การมีส่วนร่วมนั้นต้องการการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับคนแบบประชาธิปไตย จากประชาชนอย่างสมัครใจในเรื่อง 3 ประการ คือ (1) เป็นเรื่องที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการพัฒนา (2) มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นผลจากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาคกัน (3) มีความเชื่อถือในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบายและแผนรวมทั้งการนำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่การปฏิบัติ (Midgley and others, 1986 : 25)

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977 : 6) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของการพัฒนาชุมชนว่า "การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประชาชน 4 ประการ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร (2) มีส่วนในการดำเนินโครงการ ตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ (3) มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ (4) มีส่วนในการประเมินผลโครงการ

ไนเยเรเร (Nyerere, อ้างถึงในอุ่นตา นพคุณ, 2528 :104) ได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถจะกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตน

ไวท์ (White, 1982 อ้างถึงในกรมการพัฒนาชุมชน, 2529 : 11) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 มิติด้วยกัน มิติที่หนึ่ง คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำ และทำอย่างไร มิติที่สองมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานและยังมีอีกมิติหนึ่งที่น่าจะพิจารณาเป็นมิติที่สี่ คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

กุตตาโว (Gustavo, 1992 : 4) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้นโดยปกติทั่วไปเป็นที่เข้าใจกันว่าหมายถึงการเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่างแต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและถดถอยไปกว่านี้เพียงการมีส่วนรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมนี้เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบของแต่ละบุคคลหรือกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม

หวัง (Whang, 1981 : 91-92) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงกระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของคน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงานหรือทรัพยากรต่อสถาบัน/ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของเขา

สหประชาชาติ (United Nations, 1981 : 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ว่าหมายถึงการสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

องค์การยูนิเซฟ (UNICEF, 1982 อ้างถึงใน Midgley, 1986 : 27) ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระในตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการและใช้ประโยชน์จากโครงการนั้นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกไปแล้วโครงการนั้นๆ ก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183-185) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องกับทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย นอกจากความหมายข้างต้นนี้แล้ว นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้อีกหนึ่งข้อหนึ่งในรูปของสมการว่า

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือนำใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

Participation = cooperation + coordination + responsibility

โดยให้ความหมายของความร่วมมือนำใจว่า หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง หน่วยงานและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการ กระทำกิจกรรมหรือการทำงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการทำให้เจ้อดีใจไว้วางใจ

โดยสรุปแล้ว ความหมายโดยทั่วไปของการมีส่วนร่วม หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนตัดสินใจในกิจการใด ๆ ที่มีผลกระทบถึงตัวประชาชน

1.2 ประเภทของการมีส่วนร่วม

การแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมของนักวิชาการทั้งหลายยังมีความแตกต่างกันและใช้เกณฑ์ในการแบ่งที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น แนวคิดของ โทเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977) ที่มองการมีส่วนร่วมว่ามี 3 มิติ ได้แก่ มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร ใคร ที่เข้ามามีส่วนร่วม และมี ส่วนร่วมด้วย วิธีการอย่างไร จากแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมจะต้องใช้เกณฑ์หลักถึง 3 เกณฑ์ สำหรับนักวิชาการอื่นๆ เช่น อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969) แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นบันได 8 ขั้น โดยอาร์นสไตน์ใช้อำนาจในการตัดสินใจของประชาชนเป็นเกณฑ์ในการจำแนกระดับของการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุดคือ ประชาชนไม่มีอำนาจตัดสินใจใดๆ ไปจนถึงขั้นสูงสุดคืออำนาจเป็นของประชาชน อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการคนหนึ่ง คือ แวน ดุสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 : 35 - 53) ได้รวบรวมแนวคิดในการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วม (types of participation) ของนักวิชาการต่างๆ และใช้คุณลักษณะ (characteristics) 9 ประการมาจำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 9 กลุ่มดังต่อไปนี้

- 1) การจำแนกตามระดับความสมัครใจ (degree of voluntariness)
- 2) วิธีของการมีส่วนร่วม (way of involvement)
- 3) ความเข้มของการมีส่วนร่วม (intensities of activities)
- 4) ความถี่ของการมีส่วนร่วม (frequency of activities)
- 5) ระดับของประสิทธิผล (degree of effectiveness)
- 6) พิสัยของกิจกรรม (range of activities)
- 7) ระดับขององค์การ (organizational level)
- 8) ผู้เข้าร่วม (participants)
- 9) ลักษณะของการวางแผน (style of planning)

การจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมตามลักษณะ 9 ประการนี้ เป็นประโยชน์ต่อการวัดระดับการมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากเพราะทำให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลายมิติและถ้าได้ผสมผสานคุณลักษณะจากทุกมิติเข้าด้วยกันแล้ว ก็ช่วยให้เห็นลักษณะพฤติกรรมการมีส่วนร่วมได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในส่วนตัวรายละเอียดของการมีส่วนร่วมแล้วจะเห็นว่าการมีส่วนร่วมทั้ง 9 ลักษณะนั้นมีได้เป็นอิสระต่อกันเพราะลักษณะภายในของการแบ่งแต่ละวิธีมีความซ้ำซ้อนกัน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม วิธีการแบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของ ดุสเซลดอร์ฟ ก็ช่วยให้เห็นภาพได้หลากหลายมิติยิ่งขึ้น

แม้แนวคิดในการจำแนกการมีส่วนร่วมของ ดุสเซลดอร์ฟ จะมีความครอบคลุมอย่างมาก แต่ก็ยังมีแนวคิดของนักวิชาการบางคนที่อยู่นอกกรอบการแบ่งของ ดุสเซลดอร์ฟ ซึ่งนักวิชาการไทยท่านหนึ่ง คือ บัญชร แก้วส่อง (2531 : 14) ได้สังเคราะห์แนวคิดของการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจากแนวคิดของ

อุตสาหกรรมอีก 1 ลักษณะ ได้แก่ การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามขั้นตอนในการมีส่วนร่วม ดังนั้นลักษณะการมีส่วนร่วมที่บิษุร แก้วส่อง รวบรวมไว้จึงมีทั้งสิ้น 10 ลักษณะ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมตามคุณลักษณะ 11 ประการ โดยผู้วิจัยพบว่ายังมีแนวคิดในการมีส่วนร่วมที่อยู่นอกเหนือจากกรอบแนวคิดของอุตสาหกรรม และแนวคิดของบิษุร แก้วส่อง อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การมีส่วนร่วมที่จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม ดังนั้น การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเภทในการมีส่วนร่วมที่จะนำเสนอต่อไปนี้ จึงใช้เกณฑ์การแบ่ง 11 เกณฑ์ โดย 2 เกณฑ์แรกเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากกรอบของอุตสาหกรรม ส่วน 9 เกณฑ์หลังเป็นแนวคิดที่อุตสาหกรรมเสนอไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) การจำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม
- 2) การจำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม
- 3) การจำแนกตามระดับความสมัครใจ
- 4) การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม
- 5) การจำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม
- 6) การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม
- 7) การจำแนกตามระดับของประสิทธิผลในการมีส่วนร่วม
- 8) การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม
- 9) การจำแนกตามระดับขององค์การ
- 10) การจำแนกตามผู้เข้าร่วม
- 11) การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน

การศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเภทในการมีส่วนร่วม 11 ลักษณะต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ มาจำแนกตามกลุ่ม 11 กลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 การจำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม

การจำแนกการมีส่วนร่วมตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วมนี้ เป็นการจำแนกที่พิจารณาจากกิจกรรมของโครงการนั้นๆ ว่า มีกิจกรรมอะไรบ้างที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นโครงการแต่ละโครงการจึงอาจมีกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ในที่นี้จะยกตัวอย่างแนวคิดของนักวิชาการบางท่านที่จัดอยู่ในกลุ่มของการใช้กิจกรรมในการมีส่วนร่วมเป็นหลักในการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วม ดังนี้

อ๊กบายานี(Agbayani, 1974 อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2529 : 14) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 11 ลักษณะ ดังนี้

1. การร่วมประชุม
2. การออกความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ
3. การศึกษาปัญหาให้กระจ่าง
4. การออกเสียงสนับสนุนคัดค้านปัญหา
5. การออกเสียงเลือกตั้ง
6. การบริจาคเงิน
7. การบริจาควัสดุ
8. การช่วยเหลือด้วยแรงงาน
9. การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง
10. การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ
11. การทำงานกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง

กรมการพัฒนาชุมชน (2529 : 16) ได้สรุปลักษณะต่างๆ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 18 ลักษณะ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
2. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
4. มีส่วนร่วมในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ
5. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
6. มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีในการแก้ปัญหา
7. มีส่วนร่วมในการวางแผน
8. มีส่วนร่วมในการประชุม
9. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
10. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
11. มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
12. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
13. มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
14. มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้
15. มีส่วนร่วมในการลงทุน หรือบริจาคเงิน/ทรัพย์สิน
16. มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน
17. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
18. มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

กรณีศึกษา ขมดี (2524 :13) ได้สรุปแบบในการพิจารณาการมีส่วนร่วมเพื่อใช้ในการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสาธิตตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at Meetings)
2. การมีส่วนร่วมในการออกเงิน (Financial Contribution)
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on Committees)
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of Leadership)
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (Interviewer)
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (Solicitor)
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (Customers)
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (Entrepreneurs)
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (Employers)
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (Material Contribution)

จากลักษณะการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมโดยใช้กิจกรรมในการมีส่วนร่วมเป็นหลัก จะพบว่ามีความใกล้เคียงกันจะแตกต่างกันบ้างเฉพาะในส่วนที่โครงการนั้นๆ มีความพิเศษแตกต่างออกไป แต่โดยทั่วไปแล้วการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมแบบนี้จะประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ดำเนินโครงการ และการสนับสนุนโครงการ เป็นหลัก

1.2.2 การจำแนกตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

วิธีการจำแนกประเภทนี้อาศัยหลักการที่ว่ากิจกรรมที่มนุษย์ทำขึ้นเป็นกระบวนการที่แบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนและการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญแตกต่างกันตามลักษณะกิจกรรมแต่ละขั้นตอนนั้นลักษณะการแบ่งตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนี้มีผู้แบ่งไว้หลายแบบ เช่น

ดิเรก ฤกษ์หว่าย (2527 : 73-74) ซึ่งให้เห็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 6 แบบ คือ การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหาหรือบรรเทาปัญหา การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

ทองศักดิ์ คุ้มใจน้ำ (2534 : 77-78) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีส่วนร่วมครบทุกขั้นตอน คือนับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การศึกษาปัญหาและความต้องการ การวางแผน และจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการ จนถึงการติดตามและประเมินผลโครงการ

ชาคิต และคณะ (Shadid and others, 1982 : 356) เห็นว่าแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด คือ แนวคิดของ โกลเดนและอัทซอพ ซึ่งได้จำแนกขั้นตอนหรือประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ(decision making) การดำเนินการ(implementation) ผลประโยชน์ (benefits) และการประเมินผล (evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้นนอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น(views) ความชอบ(preferences) และความคาดหวัง(expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

นอกจากการจำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามแนวดังกล่าวแล้ว อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 100 - 101) เจมส์ค็อก บีนทอง, 2527 : 272 - 273) และคนอื่นๆ ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ของปัญหาของชาวชนบท ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวชนบทยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเอง กิจกรรมต่างๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์เพราะชาวชนบทจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวชนบทเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อมีคนมาช่วยเขาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนานี้เองที่ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกระบอกเสียงผู้คอยสะท้อนภาพหรือเป็นจุดแพทช์ผู้คอยชักให้ชาวชนบทมองเห็นภาพของปัญหา และวิเคราะห์ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแค่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนงานเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาก็คือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่ชาวชนบทที่จะไม่สามารถดำเนินการวางแผนงานได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่จะผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นแค่เพียงเพื่อนของชาวชนบทในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวชนบทโดยทั่วไปมีการศึกษาน้อยแต่ถ้าเราไม่ให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ โอกาสที่ชาวชนบทจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนดำเนินงานก็จะหมดไป เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำใจให้ได้ว่าการศึกษาใดก็ตาม ต้องเริ่มความยากง่าย เร็วช้า จากระดับของผู้จะรับการศึกษามีใช่จากระดับความรู้ความสามารถของผู้ให้การศึกษา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทที่มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชนบทอย่างน้อยชาวชนบทก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลายๆ แห่ง ชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลายๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุนให้กับตัวเองในการดำเนินงานและจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้นเพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอก จะมีอะไรเสียหายก็ไม่เคียดแค้นมากนักและการบำรุงรักษาจะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหนมัน นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ที่สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าหากการติดตามและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเคียวกันในโอกาสต่อไปจึงอาจประสบความยากลำบาก เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้จะมีผู้ได้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่มุ่งจะพัฒนาคน การคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมในแนวความคิดของคนภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นชาวชนบทในหมู่บ้านอื่นๆ มาร่วมประเมินด้วยก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ไม่น้อย เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนต่างๆ ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่นำเสนอข้างต้นนั้น ในส่วนแนวคิดของ โทเฮน และ อัทซอพฟ์ นับได้ว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการทั่วไปเป็นอย่างมาก ส่วนแนวคิดของ อकिन รหัสัฒน์ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคนอื่นๆ ต่างก็มีส่วนใกล้เคียงกับแนวคิดกับแนวคิดของโทเฮนและอัทซอพฟ์ แต่อาจจะมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยมากกว่าโดยเฉพาะของ อकिन รหัสัฒน์ กับของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทองและคณะ ทั้งนี้เพราะเป็นประสบการณ์ภาคปฏิบัติในประเทศไทยและเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการศึกษา ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะไม่มี ความชัดเจนในแง่ของผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะนำมาแบ่งปันกัน ดังนั้นเมื่อนำแนวคิดของโทเฮนและอัทซอพฟ์ มาผสมผสานกับแนวคิดของนักวิชาการไทยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรจำแนกขั้นตอนในการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือโดยการบริหารงานและประสานงานตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะๆ หรือการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอดของโครงการทั้งหมด

1.2.3 การจำแนกตามระดับความสมัครใจ

คุณลักษณะที่เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ ได้มีผู้จำแนกไว้หลายคน เช่น ไพรด์นั้ เคชะรินทร์ (2527 : 7) ได้จำแนกไว้ว่า การเข้าร่วมการพัฒนาอาจทำได้โดยการบังคับ โดยสมัครใจ หรือโดยความจำเป็น ส่วนนิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 184 - 190) เห็นว่าการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์หรือการสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความเกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชน

เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ที่ยังไม่มีความสำเร็จหรือเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ขอแรงผู้น้อยที่ช่วยแรง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจเกิดจากอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เป็นต้น

การจำแนกระดับของความสมัครใจที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งก็คือ การจำแนกของ อิน-จุงหวัง(Whang, 1981 : 94 - 99) ซึ่งจำแนกการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท อุนคอง ในประเทศเกาหลีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ(voluntary participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง (2) การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักชวน(induced participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ได้รับจากการกระตุ้นจากรัฐหรือชนชั้นนำ โดยการใช้ระบบสิ่งล่อใจ(incentive system) ซึ่งอาจเป็นสิ่งล่อใจทางวัตถุหรือทางจิตใจ และ (3) การมีส่วนร่วมโดยการถูกบังคับ(forced participation) หรือการระดมประชาชนโดยรัฐ(total mobilization by the government) โดยรัฐจัดตั้งเป็นสังคมที่มีสายการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น(hierarchically organized society)และใช้อำนาจผ่านลงมาตามสายที่จัดตั้งไว้

แนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ระดับของความสมัครใจสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการคิดริเริ่มของประชาชนเองซึ่งอาจเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมกันหรืออาจเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือนุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือจากชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มี ความสมัครใจหรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

1.2.4 การจำแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม

ดุสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 : 18 - 19 อ้างถึงใน Sopart Pongquan, 1992 : 64) จำแนกวิธีของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ(1) การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่

บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเองเช่นการเข้าประชุมการร่วมอภิปราย การใช้
แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น และ (2) การมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่ง ประชาชนไม่ได้เข้าไปมี
ส่วนร่วมโดยตรง แต่อาจจะมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน

โคเฮน และ อัทฮอฟ(Cohen and Uphoff, 1980 : 223) แบ่งรูปแบบของการมี
ส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภทคือ (1)พิจารณาจากองค์การว่าเป็นองค์การรูปนัย หรือองค์การอรูปนัย
(formal or informal organization) และ (2)พิจารณาว่าเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม(direct
participation or indirect representation)

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งซึ่งจำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมตามวิธีของการมีส่วนร่วม ได้
แก่ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) โดยจำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ลักษณะคือ
(1)การมีส่วนร่วมโดยตรงเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงในองค์กรจัดตั้งของประชาชน(inclusive
organization) เช่น การรวมกลุ่มของเขาวชนต่างๆ (2)การมีส่วนร่วมทางอ้อมเป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่าน
องค์กรผู้แทนของประชาชน(representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งอาจจะ
เป็นกรรมการกลุ่มเลี้ยงไหมหรือกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น (3)การมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้(open
participation)เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน(non representative
organization) เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
เมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

โดยสรุปแล้วรูปแบบของการมีส่วนร่วมอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ การมีส่วนร่วม
ทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงในการกระทำกิจกรรม และการ
มีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเกี่ยวข้องกักิจกรรมโดยทางอ้อมหรือผ่านตัวแทน

1.2.5 การจำแนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขของสหรัฐอเมริกา(American Public Health
Association, 1983 : 35) เห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้นไม่ได้มีความแปรเปลี่ยนเฉพาะชนิด(kinds) และ
ปริมาณของกิจกรรมที่กระทำเท่านั้น แต่ยังมี ความแปรเปลี่ยนในระดับความเข้ม(degree) ในการเข้าไปมี
ส่วนร่วมรับผิดชอบในการริเริ่มและวางแผนกิจกรรมด้วย พิสัยของการมีส่วนร่วมจึงอาจจะมีตั้งแต่ระดับ
การยอมรับบริการที่จัดไว้ให้แล้วไปจนถึงการร่วมกลุ่มเพื่อตัดสินใจและริเริ่มโครงการพัฒนาเอง ซึ่ง
ระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมหรือระดับการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของสมาคมสาธารณสุขของ
อเมริกานั้น อาจจำแนกได้ 3 ระดับ คือ 1)ระดับการตัดสินใจ(decision - making) ในระดับนี้ประชาชน
จะเข้ามามีส่วนในการวางแผนและจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้นจึงถือว่าการมี
ส่วนร่วมระดับนี้เป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง (Level of responsibility by themselves) 2)ระดับ

ความร่วมมือ(cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสถียรจากประชาชน ในด้านเวลาทรัพย์สินและแรงงาน เพื่อช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จการมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้ (acceptable level of participation) 3)ระดับการใช้ประโยชน์(utilization) ในระดับนี้ประชาชนจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากบริการที่วางไว้ให้เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการเท่านั้น เช่น การเข้าร่วมในโครงการทำหมัน เป็นต้น ซึ่งบางโครงการมีความพึงพอใจแค่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้เท่านั้น

ส่วนความคิดของ อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969 : 216) นั้นเห็นว่า การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันไดการมีส่วนร่วม (participation ladder) 8 ขั้น ดังภาพประกอบต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของอาร์นสไตน์

(ที่มา : Journal of American Institute of Planners , July 1969 p.216)

ในขั้นต่ำของบันไดคือ ขั้นถูกจัดกระทำ และขั้นที่สอง คือขั้นบำบัดรักษานั้น เรียกว่า การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ ในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่อยู่ในอำนาจเท่านั้นทำหน้าที่ตัดสินใจโดยไม่มี การชูดึงเนื้อหา วิธี

การของการตัดสินใจหรือตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้น ชั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมาเพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสองชั้นนี้ไม่ใช่เป็นการทำให้ประชาชนเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้กุมอำนาจอยู่ดำเนินการให้การศึกษา (educate) หรือการทำการรักษา (cure) ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

บันไดขั้นที่ 3 ถึง 5 ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 ขึ้นรับฟังข่าวสาร และขั้นที่ 4 ขึ้นปรึกษานั้น ความเห็นหรือข้อคิดของประชาชนได้รับการรับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่า ความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดอยู่ที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนในขั้นที่ 5 ขึ้นปลดปล่อย เป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วม บางส่วนที่ขอมให้คนจน (have - nots) ให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดระดับสูงขึ้นไปเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชน ซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขึ้นเป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย (trade-offs) กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขึ้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน และขั้นที่ 8 ขึ้นควบคุมโดยประชาชน เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์นี้ มองความเข้มของการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งมีทิศทางของความเข้มตั้งแต่การไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเลยไปจนถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเต็มที่

ไพโรจน์ ตูษสัมฤทธิ์ (2531 : 24-30) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ใกล้เคียงกับแนวคิดของอาร์นสไตน์ โดยแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือก
ระดับที่ 2 ถูกล่อ ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้าง แรงงานหรือความสะดวกสบายบางอย่าง

ระดับที่ 3 ถูกชักชวน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้ว แล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ความร่วมมือ โดยอาศัยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ต่างๆ

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้ ปรากฏว่า ปัญหาความต้องการของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้วางโครงการจะสำรวจปัญหาความ

ค้องการของชาวบ้านด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจปัญหาของชาวบ้านคืออะไร การแก้ไขด้วยวิธีใด ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น ประชาชนจะเริ่มเข้าไปมีส่วนในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังคงเป็นของส่วนราชการอยู่

ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของคนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจ ในระดับนี้ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกอย่าง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลโครงการ

แผนภาพที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามแนวคิดของ ไทโรจน์ สุขสัมฤทธิ์

7	มีโอกาสดัดสินใจด้วยตนเอง	เป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ
6	มีโอกาเสนอโครงการ	เป็นการมีส่วนร่วมระดับสูง
5	มีโอกาเสนอความเห็น	มีส่วนร่วมปานกลาง
4	ถูกสัมภาษณ์ความต้องการ	มีส่วนร่วมปานกลาง
3	ถูกชักชวน	มีส่วนร่วมน้อย
2	ถูกร้อ	มีส่วนร่วมน้อย
1	ถูกบังคับ	ไม่มีส่วนร่วมเลย

(ที่มา : ไทโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, 2531 : 28)

คูร์ธาล์(Douglah, 1970 : 88 - 98) เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ โดยเน้นเฉพาะที่ปริมาณของอิทธิพลที่บุคคลมีต่อการกำหนดแผน โดยคูร์ธาล์มองว่าปริมาณของอิทธิพลที่บุคคลมีต่อการตัดสินใจนั้นเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพ และการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพนี้วัดได้จากลักษณะของการกระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคลหรือของกลุ่ม

การวัดการมีส่วนร่วมที่เข้มเนกตามความเข้มของการมีส่วนร่วมหรืออาจเรียกอีกอย่างว่าเป็นการวัดในมิติเชิงคุณภาพนี้สามารถจำแนกออกเป็นหลายแบบ โดยแบบที่ละเอียดมากๆ คือแบบของอาร์นสไตน์ที่แบ่งออกเป็น 8 ชั้น การแบ่งเช่นนี้ทำให้สามารถวัดได้อย่างละเอียดและครอบคลุม แต่ก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเนื่องจากการมีส่วนร่วมในแต่ละระดับมีความคาบเกี่ยวกัน อย่างไรก็ตาม อาร์นสไตน์เองได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ชั้นของคนให้เป็น 3 ชั้น ใหญ่ๆ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำดูขนานไว้น

บันได 8 ขั้นของอาร์นสไตน์ ดังที่เสนอไว้ในแผนภาพแล้ว โดยเนื้อหาของการแบ่งเป็น 3 ชั้นใหญ่ๆ ดังกล่าว พอสรุปได้ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo - participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบ ถูกกระทำ (passive participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (partial participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

1.2.6 การจําแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม

การจําแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วมนี้เป็นการวัดการมีส่วนร่วมในเชิงปริมาณโดยพิจารณาว่ามีส่วนร่วมมากหรือน้อยจากจำนวนครั้งและจำนวนของผู้เข้ามามีส่วนร่วม ตัวอย่างเช่นงานวิจัยของ สุรพล กาญจนจิตรรา (Kanchanachitra, 1976) การวัดปริมาณการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของ รุทร์ กลุ่มชุมชน และ สุนทร โคตรบรรเทา (2527) และการวัดปริมาณการมีส่วนร่วมของบุคคลอื่นๆ ซึ่งทำการวิจัยการมีส่วนร่วมในเชิงปริมาณก็วัดในลักษณะเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันนี้

1.2.7 การจําแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม

ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมนั้น ดุสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 : 22 - 23) ได้เสนอว่า การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลหมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจนทุกข้อหรือเกือบทุกข้อ ส่วนการมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการน้อยมาก หรือมีความเข้าใจเพียงบางส่วน สำหรับเรื่องส่วนร่วมในการพัฒนานั้น วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาเพื่อให้โครงการพัฒนาประสบผลสำเร็จ การพิจารณาประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงพิจารณาจากความพยายาม (efforts) ที่บุคคลทุ่มเทให้แก่การทำงานในโครงการพัฒนานั้นโครงการนั้นประสบผลสำเร็จ ยิ่งบุคคลทุ่มเทความพยายามในการกระทำกิจกรรมในโครงการพัฒนานั้นๆ มากเท่าใด ก็ถือว่าบุคคลนั้นเข้าร่วมโครงการอย่างมีประสิทธิภาพมากเท่านั้น

การวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยใช้ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมเป็นตัววัดนี้ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพตามแนวคิดของคุร์ธาล์ เพราะเป็นการวัดจากลักษณะของการ

กระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคล หรือของกลุ่ม(Douglass, 1970 : 91) อย่างไรก็ตาม การวัดลักษณะการกระทำที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการพัฒนานั้น ไม่สามารถวัดออกมาเป็นปริมาณความพยายามที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการได้ การวัดประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติอาจวัดจากการรับรู้ของบุคคลอื่นๆ ในลักษณะของสังคมนิยม(sociometry) ว่าการดำเนินโครงการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนนี้มีบุคคลใดบ้างที่ทุ่มเทความพยายามจนการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จ

1.2.8 การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม

ในส่วนที่เกี่ยวกับพิสัยของกิจกรรมนี้ โคเฮน และ อัฟฮอฟ(Cohen and Uphoff, 1980 : 219) จัดไว้ในมิติที่ว่า ด้วยวิธีการมีส่วนร่วม(How is participation occurring) ในส่วนของขอบเขตในการมีส่วนร่วม(extent of participation) โดยพิจารณาว่า ในช่วงที่มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมนั้น ผู้มีส่วนร่วมเข้าร่วมเป็นช่วงๆ หรือว่าเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องตลอดกิจกรรมการมีส่วนร่วม

ดังนั้น การวัดปริมาณการมีส่วนร่วมโดยวัดเฉพาะปริมาณความถี่ที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมเพียงอย่างเดียว อาจให้ภาพการมีส่วนร่วมที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงได้ การใช้พิสัยในการมีส่วนร่วมนี้ มาพิจารณาด้วยจะช่วยให้ได้ภาพที่ถูกต้องเป็นจริงยิ่งขึ้น

1.2.9 การจำแนกตามระดับขององค์การ

การจำแนกการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่งก็คือ การจำแนกตามระดับขององค์การ ซึ่งเป็นการพิจารณาการมีส่วนร่วมตามลำดับขั้นขององค์การ วอลล์และลิสเชรอน(Wall and Lischeron, 1977 : 41 - 42) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การได้ 3 ระดับ คือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมระดับต่ำ (local participation) เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับต่ำสุดของสายงานขององค์การ(organizational hierarchy) การมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการดำเนินงานประจำวัน ซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคลนั้น หรือเกี่ยวข้องหรือกระทบต่อบุคคลไม่กี่คน ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมระดับกลาง(medium participation) การมีส่วนร่วมลักษณะนี้มักจะเป็นความรับผิดชอบของระดับผู้จัดการในองค์การ ผลของการตัดสินใจในระดับนี้จะกระทบต่อบุคคลจำนวนมากซึ่งอาจจะเป็นระดับกรม ฝ่าย หรืองาน และระดับที่สาม การมีส่วนร่วมระดับห่างไกล(distant participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับสูงสุดขององค์การ เช่น ผู้จัดการใหญ่ขององค์การ เป็นต้น

การจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่งคือการจำแนกของเฮบเดนและชอว์ (Hebden and Shaw , 1977 : 10 - 126) ซึ่งจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับของ

องค์การเป็น 3 ระดับเหมือนกัน คือ ระดับแรกการมีส่วนร่วมในระดับคณะกรรมการ(participation at board level) การมีส่วนร่วมในระดับนี้คนงานจะมีส่วนร่วมทางอ้อม(Indirect participation) เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจก็คือคณะกรรมการขององค์การ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลาง(middle range participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบเป็นตัวแทน(representational participation) ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะกรรมการกับคนงาน และระดับสุดท้าย การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับงาน(task related participation) หรือการมีส่วนร่วมโดยตรง(direct participation) ของคนงานซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมระดับนี้จะเกี่ยวข้องกับงานหรือกิจกรรมโดยตรง

โดยสรุปแล้ว การจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การ จำแนกได้ 3 ระดับคือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมในระดับล่างขององค์การ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องหรือการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตนเอง ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์การซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับสูงขึ้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นตัวแทนและ ระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์การ การมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็น การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายขององค์การซึ่งมักจะดำเนินการ โดยคณะกรรมการการบริหารขององค์การ

1.2.10 การจำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม

ในการจำแนกการมีส่วนร่วมตามประเภทของผู้เข้าร่วมนั้น โทเซน และ อัทซอพ(Cohen and Uphoff, 1980 : 222) ได้จำแนกผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น(local residents) ผู้นำท้องถิ่น(local leaders) เจ้าหน้าที่ของรัฐ(government personnel) และคนต่างชาติ (foreign personnel) ซึ่งการพิจารณาผู้เข้าร่วมดังกล่าวนี้ จะต้องพิจารณาถึงคุณลักษณะส่วนตัวต่างๆ เช่น เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา ระดับชนชั้นทางสังคม ระดับรายได้ ระยะเวลาอยู่อาศัย และสถานภาพการถือครองที่ดินด้วย

1.2.11 การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน

การจำแนกการมีส่วนร่วมวิธีนี้อาศัยหลักที่ว่าโครงการพัฒนามีวิธีการวางแผนที่แตกต่างกัน ถ้าหากว่าการวางแผนเป็นแบบบนลงล่าง(top - down planning) การมีส่วนร่วมจะน้อย อำนาจจากการตัดสินใจจะอยู่ที่ชนชั้นนำระดับสูง แต่ถ้านเป็นการวางแผนแบบล่างขึ้นบน(bottom - up planning) การมีส่วนร่วมจะมากเพราะอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ระดับล่าง จะเห็นได้ว่าการจำแนกประเภทการมีส่วนร่วมวิธีนี้มีความสัมพันธ์กับการจำแนกลักษณะผู้มีส่วนร่วมและระดับขององค์การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม

1.2.12 ฐุปรฐาระเก็วกับประเภทของการมีส่วนร่วม

จากการจําแนกประเภทของการมีส่วนร่วมข้างค้ัน ฐุปรฐได้ว่าการมีส่วนร่วมอาจพิจารณาได้ในมิติต่างกัน 11 มิติตือ 1) จําแนกตามกิจกรรมในการมีส่วนร่วม 2) จําแนกตามประเภทของกิจกรรมหรือขันตอนของการมีส่วนร่วม 3) จําแนกตามระดับความสมัครใจในการเข้าร่วม 4) จําแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม 5) จําแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม 6) จําแนกตามระดับความถี่ของการมีส่วนร่วม 7) จําแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม 8) จําแนกตามพิสัยของกิจกรรม 9) จําแนกตามระดับขององค์การ 10) จําแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม และ 11) จําแนกตามลักษณะของการวางแผน

ประเภทของการมีส่วนร่วมที่ฐุปรฐออกมาเป็น 11 กลุ่มใหญ่ๆ ข้างค้ันมีฐาระโดยสังเขปค้ังนี้

1) การจําแนกตามกิจกรรมในการมีส่วนร่วม เป็นการจําแนกที่พิจารณาจากกิจกรรมของโครงการนั้นๆ ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้างที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องค้ัว ซึ่งกิจกรรมต่างๆ อาจมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของงานหรือโครงการ แต่โดยทั่วไปแล้วการพิจารณาการมีส่วนร่วมในมิตินี้จะเกี่ยวข้องกับ

- การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ
- การมีส่วนร่วมในการค้ันนินโครงการ
- การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนโครงการ

2) การจําแนกตามประเภทของกิจกรรมหรือขันตอนของการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

4 ขันตอน คือ

- การมีส่วนร่วมในการริเริ่มงาน/โครงการ
- การมีส่วนร่วมในขันตอนการวางแผน
- การมีส่วนร่วมในขันค้ันนินโครงการ
- การมีส่วนร่วมในขันการประเมินผลโครงการ

3) การจําแนกตามระดับความสมัครใจในการเข้าร่วม แบ่งระดับของความสมัครใจออกเป็น 3 ระดับ ค้ังนี้

- การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ
- การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักน้้า
- การมีส่วนร่วมโดยการบังคับหรือการเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า

4) จําแนกตามวิธีของการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

- การมีส่วนร่วมโดยตรง
- การมีส่วนร่วมโดยอ้อม

5) จำนวนตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม แบ่งระดับของความเข้มในการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ

- ระดับของการมีส่วนร่วมเต็ม
- ระดับของการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วน
- ระดับของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

6) จำนวนตามระดับความถี่ของการมีส่วนร่วม เป็นการพิจารณาจากจำนวนของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม และหรือจำนวนครั้งของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

7) จำนวนตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- การมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล หมายถึงการมีส่วนร่วมที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจน
- การมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึงการมีส่วนร่วมที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการเพียงบางส่วน

8) จำนวนตามพิสัยของกิจกรรม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง
- การมีส่วนร่วมเป็นช่วงๆ

9) จำนวนตามระดับขององค์การ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- การมีส่วนร่วมในระดับต่ำขององค์การ
- การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์การ
- การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์การ

10) จำนวนตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

- ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น
- ผู้นำท้องถิ่น
- เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- คนต่างชาติ

11) จำนวนตามลักษณะของการวางแผน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- การวางแผนจากบนลงล่าง
- การวางแผนจากล่างขึ้นบน

สรุปสาระของการมีส่วนร่วมทั้ง 11 กลุ่มข้างต้นเป็นการแบ่งการมีส่วนร่วมโดยใช้มิติที่ต่างกัน อย่างไรก็ตามลักษณะภายในของแต่ละกลุ่มกลับไม่ได้เป็นอิสระต่อกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ลักษณะภายในของแต่ละกลุ่มอาจมีความซ้ำซ้อนกันได้ แต่มิติในการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมดังกล่าวก็ช่วยให้พิจารณาถึงลักษณะการมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลายและครอบคลุมยิ่งขึ้น

1.8 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

1.8.1 ความหมายของชุมชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2530 : 275) ให้ความหมายของ ชุมชนว่า หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2524 (2524 : 72) ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน(community) ว่า (๑) กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า

ชุมชนหมายถึง เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคลตลอดจน พื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้านชุมชนมี ลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่าและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ค่านิยมเดิมของชาติหรือศาสนา

พจนานุกรมของเวบสเตอร์ (1988 : 282) ให้ความหมายของชุมชนว่า คือ

1. กลุ่มคนที่อยู่ในห้องที่หรือในเมืองเดียวกันภายใต้กฎหมายเดียวกัน
2. อาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน
3. ชนกลุ่มหนึ่งที่ อยู่ร่วมกัน และมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน ส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชน จำนวนได้ดังต่อไปนี้
 - 3.1 ต้องมีกลุ่มชนอยู่ร่วมกัน
 - 3.2 กลุ่มคนนั้นอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน
 - 3.3 อยู่ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน
 - 3.4 กลุ่มคนนั้นมีความสนใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกันด้วยความสมัครใจ

สุวิทย์ ชีวังพันธ์(2512 : 51) ให้ความหมายของชุมชนว่า "กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันก็ตามที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ในความหมายดังกล่าวเป็นการที่กลุ่มชนมีความรู้สึกนึกคิด ผลประโยชน์และผูกพันทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมร่วมกัน โดยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ตลอดจนการที่มีประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน

อุทัย หิรัญโค(2526 : 47 - 48) สรุปความหมายของชุมชนไว้ว่า ชุมชนจะต้องประกอบด้วย

1. ประชาชนหรือคน(people)
2. อาศัยอยู่ในบริเวณหรือพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง(area)

3. ผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีความสนใจร่วมกัน(common interest)
4. มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน(interaction)
5. มีการสัมพันธ์ต่อกัน(relationship)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515 : 19) กล่าวว่า ชุมชนประกอบด้วยประชาชนซึ่งอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินที่ต่อเนื่องกันและเป็นผู้ที่มีความสนใจร่วมกันกับผู้อื่นอย่างน้อย 1 อย่าง หรือมากกว่า ที่เป็นเหตุให้ต้องอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนั้น

ประมวล วรรณี (2537: 20)ให้นิยามของคำว่า ชุมชน ว่า หมายถึงการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่ หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ

โดยสรุปแล้ว ชุมชน ในความหมายโดยทั่วไป หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในอาณาบริเวณแห่งหนึ่ง มีลักษณะเป็นสังคมขนาดเล็ก โดยบุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมของตน

1.3.2 ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชนมีความแตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการ อย่างไรก็ตาม ชุมชนของไทยมีการแบ่งออกตามลักษณะใหญ่ๆ 3 ลักษณะ (ไพฑูริย์ เศรษฐินทร, 2516: 54-62 ; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537 :10-13) ได้แก่

- 1) แบ่งตามลักษณะการปกครอง
- 2) แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม
- 3) แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม

โดยลักษณะของชุมชนตามการแบ่งดังกล่าวพอสรุปได้ ดังนี้(สมศักดิ์ ศรีสันติสุข,2537 :

10 - 13)

1.3.2.1 แบ่งตามลักษณะการปกครอง(administrative unit) สามารถแบ่งของชุมชนได้ 6 ชุมชน โดยพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทย ตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2475 กล่าวคือ

1.3.2.1.1 ชุมชนหมู่บ้าน หมายถึง หมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยบ้านหลายบ้านในท้องถิ่นเดียวกัน โดยจัดอยู่ในความปกครองอันเดียวกันเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ถ้าหากว่าคนที่อยู่รวมกันมาก แต่จำนวนบ้านจะน้อยให้ถือเอาจำนวนคนเป็นสำคัญ คือประมาณ 200 คน ก็จัดตั้งเป็นหมู่บ้านได้ แต่ถ้าเป็นคนที่ตั้ง

บ้านเรือนห่างไกลกันแต่จำนวนคนจะน้อย อย่างน้อยการตั้งเป็นหมู่บ้านก็ควรมีไม่ต่ำกว่า 5 บ้านโดยปกติ แล้วชุมชนหมู่บ้านมักจะเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

1.3.2.1.2 ชุมชนเขตสุขาภิบาล หมายถึงชุมชนใดที่มีความเหมาะสมที่จะตั้งเป็นเขตสุขาภิบาลโดยคำนึงถึงเนื้อที่ของเขตมีขนาดประมาณ 1-4 ตารางกิโลเมตร ควรมีร้านค้าประมาณอย่างน้อย 10 ห้อง และประชากรในเขตมีอย่างน้อยประมาณ 1,500 คน ก็สามารถตั้งเป็นสุขาภิบาลปกครองได้ หนึ่งชุมชนเขตสุขาภิบาลนี้มักจะมีอยู่ในเขตตำบลและเขตอำเภอ สำหรับตำบลนั้นหมายถึงหลายหมู่บ้านรวมกัน 20 หมู่บ้าน ก็สามารถจัดตั้งเป็น ตำบล หรือมีพลเมืองประมาณ 2,000 คนขึ้นไป และอำเภอหมายถึงท้องที่หลาย ๆ ตำบลอันสมควรจัดปกครองอันเดียวได้ หรือมีพลเมือง 10,000 คนขึ้นไป หนึ่งชุมชนเขตสุขาภิบาลมักเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในอำเภอ และเป็นศูนย์กลางบริการการค้า การปกครอง และการเกษตรด้วย

1.3.2.1.3 ชุมชนเทศบาลตำบล หมายถึงชุมชนเขตสุขาภิบาลที่มีความเจริญและมีความหนาแน่น ยกฐานะจากสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลโดยการจัดสาธารณูปโภคมากขึ้นและการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้นลักษณะของชุมชนเขตเทศบาลตำบลเป็นชุมชนที่ใหญ่และมักจะมีอยู่ในเขตอำเภอ

1.3.2.1.4 ชุมชนเขตเทศบาลเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีราษฎรในท้องที่ตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป โดยคิดเฉลี่ยความหนาแน่นของราษฎรไม่ต่ำกว่า 3,000 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร โดยมากชุมชนเขตเทศบาลเมืองมักจะตั้งในเขตของตัวจังหวัดตั้งอยู่ และเป็นศูนย์กลางของการบริหารส่วนราชการต่างๆ

1.3.2.1.5 ชุมชนเขตเทศบาลนคร หมายถึง ชุมชนจากเทศบาลเมือง สามารถยกฐานะขึ้นมาเป็นเทศบาลนครได้โดยท้องที่นั้นมีราษฎรตั้งแต่ 50,000 คน ขึ้นไปและคิดเฉลี่ยราษฎรอยู่หนาแน่นไม่ต่ำกว่า 3,000 คน ต่อ 1 ตารางกิโลเมตร ชุมชนในเขตเทศบาลนครนี้เป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ และเป็นศูนย์กลางของ การบินพาณิชย์และอื่น ๆ เช่น เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ หนึ่งชุมชนบางแห่งมีลักษณะที่พิเศษและมีการบริหารส่วนท้องถิ่นเอง ได้แก่ ชุมชนเมืองพัทยา ซึ่งจัดเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ

1.3.2.1.6 ชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร หมายถึง ชุมชนที่ประชาชนอยู่อย่างหนาแน่นมากและเป็นเอกนคร (primate city) ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่โตกว่าเมืองขนาดรองลงไปอย่างมากชุมชนกรุงเทพมหานครเป็นชุมชนที่มีการปกครองตนเอง มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ประชาชนในชุมชนนี้อยู่กันอย่างหนาแน่น

1.3.2.2 ลักษณะของชุมชนแบ่งตามกิจกรรมทางสังคม(social activities) สามารถแบ่งลักษณะของชุมชนได้ 5 ชุมชน

1.3.2.2.1 ชุมชนเกษตรกรรม หมายถึง ชุมชนที่ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งราษฎรส่วนมากทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์หรือ
ชุมชนบางแห่งทำประมง ทำให้ลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย
ธรรมชาติมาก

1.3.2.2 ชุมชนศูนย์กลางการค้า หมายถึง ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของการค้า เช่น ตาม
หัวเมืองต่างๆ อาจจะเป็นตัวอำเภอเมืองหรือตัวตำบลที่เป็นที่ตั้งของเขตสุขาภิบาล มักจะมีร้านค้าจำหน่าย
ของใช้ประจำวัน และตลาดสดจำหน่ายอาหารผักสดในคอนกรีต ชาวบ้านจะนำผลผลิตมาขายในเมือง และ
ซื้อสินค้าจำเป็นในด้านการเกษตรกลับไปหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าชุมชนศูนย์กลางจะมีอยู่ทั่ว ๆ ไปในเขต
เมืองต่างๆ และเขตชุมชนหนาแน่นตามเขตตำบล

1.3.2.3 ชุมชนศูนย์กลางขนส่ง หมายถึง ชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคม
หรือเส้นทางขนส่งทางรถยนต์ ทางเรือ หรือทางอากาศ ชุมชนที่มักจะเป็นชุมขนตามทางแยกซึ่งเป็น
ศูนย์กลางของการเดินทาง เช่น ชุมขนตามทางแยกมักจะมีร้านอาหาร ร้านกาแฟและร้านข้าวแกงให้
บริการแก่ผู้โดยสาร

1.3.2.4 ชุมชนเขตอุตสาหกรรม หมายถึง ชุมชนที่อยู่ในเขตอุตสาหกรรมซึ่งจะมี
โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ตั้งอยู่ และบ้านของพนักงานจะอยู่ในเขตของชุมชนอุตสาหกรรม

1.3.2.5 ชุมชนศูนย์กลางของการบริการ หมายถึง ชุมชนที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์
กลางของการบริการต่าง ๆ เช่น ชุมชนในเขตตัวเมืองหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาจะเป็นชุมชนศูนย์กลางของ
การท่องเที่ยว และการซื้อสินค้า ส่วนชุมชนในเขตตัวเมืองจังหวัดสงขลา จะเป็นชุมชนศูนย์กลางของทาง
ราชการ

1.3.2.3 ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (social relation)

เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นการมองในทัศนะของ
นักสังคมวิทยาที่มองลักษณะของชุมชนในด้านความสัมพันธ์ต่างๆ ด้านไม่เพียงแต่เฉพาะการเมือง การ
ปกครอง หรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้นแต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสถาบันต่างๆ ตลอดจนลักษณะทาง
นิเวศวิทยาอีกด้วย ลักษณะของชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ชุมชน ดังต่อไปนี้

1.3.2.3.1 ชุมชนชนบท เป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติมากเพราะราษฎร
ต้องอาศัยน้ำฝนทำเกษตรกรรม แต่ในปัจจุบันราษฎรบางส่วนได้รับน้ำชลประทานในการเกษตร อย่างไรก็ตาม
ก็ตามราษฎรยังคงพึ่งพาความไม่แน่นอนของธรรมชาติ และชุมชนบางแห่งอยู่ห่างไกลความเจริญอีกด้วย
ในประเทศไทยลักษณะชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนชนบทประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ ความสัมพันธ์ของ
คนในชนบทส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวเป็นอันดับแรก สมาชิกในครอบครัวช่วยกัน
ทำงานหารายได้มาใช้ร่วมกัน กล่าวคือการทำนา ทำไร่ ครอบครัวเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคและภายใน
ชุมชนก็มีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฐานะทางเศรษฐกิจภายในชุมชนไม่

ค่อยจะแตกต่างกันนัก นอกจากนี้ชุมชนชนบทยังอาศัยวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณีคอกอควบคุม พฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย ทำให้สมาชิกภายในชุมชนอยู่ในชุมชนอย่างสงบสุขและไม่ค่อยมีปัญหาทางสังคม

1.3.2.3.2 ชุมชนเมือง เป็นชุมชนที่มีความแตกต่างจากชุมชนชนบท ประชาชนในเขตเมืองจะมีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพและอยู่กันอย่างหนาแน่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอาจจะมีไม่มากเท่ากับชุมชนชนบท ทั้งนี้เนื่องจากว่าสมาชิกต้องออกทำงานนอกบ้านหลายคน โอกาสที่จะพบปะพูดคุยก็น้อย ความสัมพันธ์ในด้านการงานหรือการประกอบอาชีพ ก็จะผูกพันกับตำแหน่งและหน้าที่การงานหรือตามสายบังคับบัญชา เพื่อนบ้านในละแวกบ้านจะไม่รู้จักกันต่างคนต่างอยู่ การติดต่ออาจจะมีบ้างในหมู่อาชีพเดียวกัน แต่เป็นไปในลักษณะเป็นทางการไม่ค่อยจะสนิทสนมหรือมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด

โดยสรุปแล้วประเภทของชุมชนแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1)แบ่งตามลักษณะการปกครอง ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนสุขาภิบาล ชุมชนเทศบาลตำบล ชุมชนเทศบาลเมือง ชุมชนเทศบาลนคร และชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร 2)แบ่งตามภารกิจทางสังคม ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนศูนย์การค้า ชุมชนศูนย์การขนส่ง ชุมชนเขตอุตสาหกรรม และชุมชนศูนย์กลางการบริการ 3)แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชน ได้แก่ ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน

ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผูกพันกันจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เพราะทั้งสองสิ่งต่างเป็นเหตุและเป็นผลของกันและกัน โดยความสัมพันธ์ทั้งเชิงบวกและเชิงลบสามารถเป็นเหตุให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนได้ เช่นเคตวกันการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนก็เป็นเหตุของการเกิดความสัมพันธ์ที่ดีหรือไม่ดีได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการที่จะมองภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนเป็นอย่างดีด้วย ในที่นี้จะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนแยกออกเป็น 5 ตอน ได้แก่ 1)ประโยชน์และความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 2)บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนต่อชุมชน 3)บทบาทของชุมชนต่อโรงเรียน 4)บทบาทของบุคลากรในโรงเรียนต่อชุมชน และ 5)แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ประโยชน์และความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

วิมลศรี อุประมัย และคณะ (2528 : 141 - 143) กล่าวถึงประโยชน์ของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไว้ 3 ด้าน คือ ประโยชน์ที่สถาบันได้รับ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ และประโยชน์ที่ได้รับตรงกัน ดังนี้

ประโยชน์ที่สถาบันได้รับ

1. ช่วยให้ชุมชนรักสถาบัน เป็นหู เป็นตา ดูแลให้ปลอดภัยจากการถูกทำลายให้เสียหายในทรัพย์สินหรือถูกโจรผู้ร้ายขโมย

2. ช่วยให้ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเต็มที่

3. ช่วยให้ได้รับเงิน สิ่งของสนับสนุนจากชุมชน

4. ช่วยให้ได้รับสิ่งบริจาด เช่น ที่ดิน อาคารพวกก่อสร้างหรือทรัพย์สินต่างๆ จากบุคคลในชุมชน

5. ช่วยให้ได้รับบริการจากบริการของชุมชนในด้านการใช้ยานพาหนะ การใช้ห้องสมุด

สถานีอนามัย ฯลฯ

6. ชุมชนช่วยดูแลความประพฤติและความปลอดภัยของเด็กนักเรียน นักศึกษา

7. ช่วยให้ได้รับบริการจากชุมชน เช่น การจัดหางานให้เด็กทำ การฝึกงานในสถาน

ประกอบการ

8. ช่วยให้โรงเรียนได้ความคิดเห็นในการที่ชุมชนให้คำปรึกษาในการพัฒนาโรงเรียน

9. ช่วยให้เด็กนักเรียนนักศึกษาที่ยากจน ได้รับทุนการศึกษาจากชุมชน

10. ช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสคุ้นเคยกับชุมชนมากยิ่งขึ้น สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิต

ประจำวันได้

ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ

1. ช่วยให้ชุมชนมีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้น เป็นผลจากกิจกรรมของโรงเรียนและสถาบันการศึกษา
2. ช่วยให้ชุมชนมีรายได้มากขึ้น
3. ช่วยพัฒนาอาชีพของคนในชุมชน เช่น สถาบันชั้นสูงบางแห่งอาจเปิดสอนวิชาแก้ไขเครื่องยนต์ ซ่อมโทรทัศน์ หรือจัดรายการสอนคอนเสิร์ตให้โดยมิได้คิดมูลค่าแต่ประการใด
4. ให้ชุมชนเข้ามาใช้ห้องสมุดในโรงเรียนได้
5. ให้บริการชุมชนใช้สถานที่จัดงานประเพณีต่างๆ เช่น งานวันเริง วันปีใหม่ การแข่งขันกีฬาสำหรับประชาชน แม้แต่งานประเพณีส่วนบุคคล เช่น งานรดน้ำแด่ผลงาน ฯลฯ
6. ให้บริการชุมชนเข้ามามีเรียนและเล่นดนตรีไทยในรายการ “ดนตรีสำหรับประชาชน” ในวันศุกร์ปิดคาเฟ่
7. ให้ชุมชนได้รับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น เทคโนโลยีทางการแพทย์
8. ให้ชุมชนได้ใช้เป็นสถานที่สาธิตวิธีการต่างๆ เช่น การปรุงอาหารที่มีประโยชน์สำหรับเด็ก
9. ให้ชุมชนได้มีโอกาสภาคภูมิใจในความรู้ที่เป็นเจ้าของสถาบันการศึกษาด้วย
10. ให้ชุมชนได้ผ่อนคลายความเครียดในกรณีที่โรงเรียนและสถาบันการศึกษาจัดงานวันเริง แสดงละคร จัดนิทรรศการ

ประโยชน์ที่ได้รับตรงกัน

1. เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน
 2. ช่วยให้สถาบันการศึกษาและชุมชนได้จับมือกันแก้ปัญหาชุมชนร่วมกันได้อย่างเต็มที่ เช่น ปัญหาขาดแคลน ศึกษานิเทศก์ ศึกษานิเทศน์ ฯลฯ
 3. ช่วยให้เกิดความเข้าใจผิดหรือความขุ่นมัวอันเกิดขึ้นได้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น ความเข้าใจผิดเรื่องการฝากเด็กเข้าเรียน ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการควบคุมความประพฤติของโรงเรียน
- สุวรรณ มุทขเมธา (2524 : 104 - 111) กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นที่โรงเรียนจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน สรุปได้ดังนี้
1. เพราะการศึกษาในโรงเรียนสัมพันธ์กับบุคคลในชุมชน
 2. เพื่อให้ประชาชนเข้าใจโรงเรียน
 3. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม เนื่องจากภารกิจของโรงเรียนสัมพันธ์กับชีวิตของทุกคนในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยความศรัทธาและจริงใจ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับปรุงงานทุกๆ ด้านของโรงเรียน

4. ทำให้ประชาชนเห็นความก้าวหน้าของการศึกษา
5. เพื่อให้ประชาชนสนับสนุนช่วยเหลือโรงเรียน
6. เพื่อแก้ไขภาพทงณ์ของครู
7. เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มคนที่เป็นปัญหาต่อการศึกษา
8. เพื่อความร่วมมือของชุมชนต่อการศึกษาหรือต่อโปรแกรมต่างๆ
9. เพื่อปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอน
10. เพื่อใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นหรือชุมชนให้เป็นประโยชน์
11. เพื่อความเจริญของงานของเด็กและแก้ปัญหาความประพฤติของเด็ก
12. เพื่อการศึกษาพัฒนาชุมชน เพราะการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทำให้มีความรู้ความเข้าใจชุมชนดี ทั้งในด้านทรัพยากรของชุมชน ปัญหาและความต้องการของชุมชน

2.2 บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนต่อชุมชน

สุวรรณ มุททเมธา(2524 : 19 - 22) กล่าวถึงหน้าที่สำคัญของโรงเรียนไว้ 7 ประการ คือ

1. การถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม
2. การสร้างบูรณาการแก่สังคม
3. การแนะนำส่งเสริมการใช้วัคกรรมต่างๆ
4. การเลือกสรรแยกบุคคล
5. การพัฒนาบุคคล
6. หนดแนวทางหรือทิศทางให้แก่ชุมชน
7. พัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าต่อเนื่องไปกับการให้เป้าหมายและทิศทางแก่ชุมชน

โดยการพัฒนาดังกล่าวประกอบด้วยการพัฒนาคน พัฒนากลุ่มคน พัฒนาสิ่งแวดล้อม พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พัฒนาสุขภาพอนามัยและความเป็นอยู่

ไพฑูรย์ สีนถารัตน์ (ในสุโขทัยธรรมาธิราช. 2540 : 37 - 62)กล่าวถึงบทบาทของโรงเรียนต่อชุมชนไว้ 2 ประการใหญ่ๆ ได้แก่

1. บทบาทในการรักษาและถ่ายทอดมรดกทางสังคม ประกอบด้วย
 - 1.1 การอบรมบุคลิกภาพที่ชุมชนปรารถนา
 - 1.2 การส่งเสริมการเรียนรู้ในการเข้าสังคม
 - 1.3 การส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน
2. บทบาทของโรงเรียนในการนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชน ประกอบด้วย
 - 2.1 การส่งเสริมการพัฒนาของปัจเจกชน

- 2.2 การส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ใหม่
- 2.3 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
- 2.4 การประเมินกิจกรรมของชุมชน

ปริชา คัมภีรปกรณ์ (ในสุโขทัยธรรมาธิราช. 2540 : 122 - 125) กล่าวถึงบทบาทอันพึงปรารถนาของโรงเรียนในชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ชุมชน
2. แหล่งวิชาการของชุมชน
3. ศูนย์พัฒนาชุมชน
4. แหล่งส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรม
5. ศูนย์ดำเนินงานของทางราชการ
6. สถานศึกษาอาชีพ

นอกจากนี้ ปริชา คัมภีรปกรณ์ (2540 : 112 - 117) ยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของโรงเรียนในชุมชนไทยว่ามีหน้าที่ดังนี้

1. โรงเรียนในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชน โดยโรงเรียนมีบทบาทในการเป็นผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลง และ การเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชน
2. โรงเรียนในฐานะสถาบันศึกษวิชาชีพ บทบาทของโรงเรียนคือ บทบาทที่เกี่ยวข้องตามหลักสูตรและบทบาทในการให้บริการชุมชน
3. โรงเรียนในฐานะเป็นแหล่งวิชาการของชุมชน โดยโรงเรียนควรมีบทบาทดังต่อไปนี้
 - 3.1 ศูนย์ของข่าวสาร
 - 3.2 ศูนย์รวมเกี่ยวกับความรู้ด้านอาชีพ
 - 3.3 ตัวอย่างการดำเนินงาน
 - 3.4 ศูนย์รวมวัฒนธรรม

2.8 บทบาทของชุมชนคือโรงเรียน

ศุวัฒน์ มุทฺธเมธา (2524 : 41 - 51) กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของชุมชนคือโรงเรียนว่า

1. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญในการกำหนดปรัชญาและจุดหมายของโรงเรียน
2. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อโรงเรียนในการที่โรงเรียนจะพัฒนาหลักสูตร
3. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญคือโรงเรียนในการที่โรงเรียนจะพัฒนาคนอันเป็นส่วนสำคัญของชุมชนนั้น

4. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในการที่โรงเรียนจะพัฒนาปรับปรุงกระสวนชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น โดยปัญหาด้านกระสวนชีวิตของคนในชุมชนได้แก่ ปัญหาเรื่องการทำงานและการประกอบอาชีพ ปัญหาเรื่องรายได้รายจ่าย ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัยและการบริโภค ปัญหาเรื่องการค้ารงชีวิตอย่างประชาธิปไตย ปัญหาการใช้ทรัพยากร การใช้เวลาว่าง ปัญหาการอนุรักษ์ และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และปัญหาด้านการประสานสามัคคี

5. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในอันที่โรงเรียนจะพัฒนา ปรับปรุงการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน

6. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในฐานะที่ชุมชนเป็นแหล่งปฏิบัติชีวิตที่แท้จริงของนักเรียน

7. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในการที่โรงเรียนจะใช้แหล่งทรัพยากรของชุมชนให้มีประโยชน์

8. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในอันที่โรงเรียนจะพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องกันไป เพื่อชีวิตที่ดีของผู้เรียนและชุมชน

9. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในการที่โรงเรียนจะอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรม

10. ชุมชนมีบทบาทและความสำคัญต่อ โรงเรียนในการที่ชุมชนจะช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่างๆ

11. ชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อ โรงเรียนในฐานะที่ชุมชนเป็นที่ตั้งของหน่วยงาน องค์การ และสถาบันต่างๆ รวมทั้งตัวโรงเรียนเองด้วย

12. ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการควบคุมและสนับสนุนส่งเสริมโรงเรียน

โทจурย์ สินดารัตน์ (ในสุโขทัยธรรมสาร. 2540 : 63 - 90) กล่าวถึงบทบาทของชุมชนต่อโรงเรียนไว้สรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทในการกำหนดทิศทางและเป้าหมายของโรงเรียน

2. บทบาทในการสนับสนุนภารกิจหลักของโรงเรียน เช่น

2.1 บทบาทของผู้ปกครองต่อการเรียนการสอน

2.2 การให้ข้อมูลป้อนกลับแก่โรงเรียน

3. บทบาทในการให้บริการด้านทรัพยากรแก่โรงเรียน

สำหรับเรื่องการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา มี สุวัฒน์ มุททะมธา (2524 : 66 - 67) ได้แบ่งทรัพยากรในชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งแต่ละชุมชนอาจมีลักษณะแตกต่างกันไป

2. ทรรศนะทางสังคมของมนุษย์ ได้แก่

2.1 บุคคล นับเป็นส่วนสำคัญของชุมชน โดยชุมชนแต่ละชุมชนประกอบด้วยสมาชิกประเภทต่างๆ แยกต่างหากทั้งเพศ วัย ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ วิถีชีวิต อาชีพฯ

2.2 สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น จัดทำขึ้น ได้แก่ อาคารสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ โบราณวัตถุ โบราณสถาน บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ตลอดจนที่ทำการของรัฐบาล และหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

2.3 สิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน ประเพณี วัฒนธรรม การปกครอง การเมือง ระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนอาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชน

สิ่งต่างๆ ข้างต้นล้วนเป็นทรัพยากรที่มีค่าอย่างยิ่งของชุมชนที่โรงเรียนควรจะต้องนำมาใช้ประโยชน์ในทางการศึกษา

นอกจากนี้ สุวัฒน์ มุทรมธา (2524 : 75-78) ยังได้กล่าวถึงการนำทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาไว้ ดังนี้

กรณีทรัพยากรธรรมชาติ

1. นำสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเข้ามาในห้องเรียน
2. ครุมนำนักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่
3. ให้นักเรียนทำกิจกรรมเพื่อเสริมความรู้

กรณีทรัพยากรทางสังคม

1. บุคคล

1.1 เห็นวิทยากรในด้านต่างๆ แล้วแต่จุดประสงค์ของการเรียนรู้

1.2 เป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้นักเรียนได้เห็นชีวิตตัวอย่างแบบอย่างแท้จริงของความสำเร็จในด้านต่างๆ เช่นอาชีพ คุณธรรม เกียรติยศ ชื่อเสียง การเสียสละ การทำประโยชน์แก่ชุมชน หรือสาธารณชน เป็นต้น

1.3 ให้นักบุคคลช่วยเหลือกิจการและกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา เช่น

- ช่วยเหลือสถานศึกษาด้านการเงิน
- ให้ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น
- เป็นกรรมการร่วมในหน่วยงาน
- ช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน
- ช่วยในการสอน

2. วัฒนธรรมประเพณี ระเบียบแบบแผน ตลอดจนเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องให้นักเรียนเข้าใจและปฏิบัติตาม

3. สถาบัน องค์กรและหน่วยงานต่างๆ นักเรียนจะได้เรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นต่อชุมชน

4. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งก่อสร้างต่างๆ นักเรียนจะได้เข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าต่างๆ เพื่อความรัก ความสามัคคี ความภูมิใจในชุมชนของคน การเห็นคุณค่าในมรดกวัฒนธรรม และความร่วมมือส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งมีค่าต่างๆ เหล่านั้น

5. สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ นักเรียนจะได้เรียนรู้คุณค่า ประโยชน์และโทษของสิ่งต่างๆ เหล่านี้คือการดำรงชีวิต การปฏิบัติตนของคนในสังคมที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้

นอกจากบทบาทของชุมชนต่อโรงเรียนที่กล่าวถึงแล้ว ชัมซัน และ อิงสตรอม (Sumption and Engstrom, 1966 : 6 - 8) ยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะของชุมชนสมัยใหม่บางประการที่ควรนำมาพิจารณาเนื่องจากมีความสำคัญต่อหลักของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง (A community is changing) โดยโลกที่ซับซ้อนในทุกวันนี้มีหลายสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ขณะที่สิ่งอื่นๆ อาจเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ แต่ทุกสิ่งก็หลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีการเคลื่อนย้ายอย่างมากของประชากรทำให้มีชุมชนน้อยกว่าร้อยละ 50 ที่มีประชากรอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลาถึง 10 ปี หรือกว่านั้น การนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาการว่างงานขึ้นภายในชุมชน แต่เทคโนโลยีใหม่ก็อาจสร้างโอกาสในการทำงานให้กับอีกชุมชนหนึ่ง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ หรือการเข้ามาตั้งกองทหารในชุมชนก็ล้วนเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนได้ทั้งสิ้น

2. ชุมชนเป็นความหลากหลาย (A community is diverse) โดยชุมชนจะประกอบด้วยคนที่แตกต่างกันทั้งในด้านความสนใจ อาชีพ ทักษะทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติ สัญชาติ ทักษะต่อการดำเนินงานของโรงเรียน มาตรฐานของพฤติกรรมทางสังคม เป้าหมาย บทบาท ฯ ซึ่งชุมชนที่ใหญ่มีความหลากหลายก็ดูเหมือนว่าจะยิ่งมีมาก แต่โรงเรียนก็ยังต้องบริการกับประชาชนเหล่านี้ทั้งหมดไม่ว่าพวกเขาจะมีความแตกต่างหลากหลายกันเพียงใด

3. ชุมชนเป็นโครงสร้าง (A community is structured) โดยโครงสร้างต่างๆ เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของชุมชน ทั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และโครงสร้างทางอำนาจ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน โรงเรียนเองจำเป็นต้องรู้จักโครงสร้างเหล่านี้และวิธีที่จะทำงานกับชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาให้เป็นบริการแก่ชุมชน

4. ชุมชนเป็นเรื่องขององค์กร (A community is organized) ในชุมชนจะประกอบด้วยองค์กรในรูปแบบต่างๆ โดยสมาคมที่ก่อตั้งขึ้นอาจมีพื้นฐานมาจากลักษณะของเชื้อชาติ อาชีพ ความสนใจ หรือปัญหาของแต่ละกลุ่ม กลุ่มเหล่านี้ต่างก็ล้วนมีเป้าหมายของตนเองและต่างก็แสดงพลังออกมาเพื่อบรรลุเป้าหมายของตน โรงเรียนของชุมชนไม่สามารถที่จะละเลยต่อกลุ่มพลังเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะลักษณะเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมแบบประชาธิปไตย และเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อการดำเนินงานของ

โรงเรียน

5. ชุมชนเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (A community makes decisions) ชุมชนแต่ละแห่งมีวิธีการตัดสินใจของตนเอง และการตัดสินใจนั้นย่อมกระทบต่ออนาคตของชุมชน การตัดสินใจหลายอย่างก็เป็นสิ่งที่กระทบต่อการดำเนินงานของโรงเรียนด้วย

2.4 บทบาทของบุคลากรในโรงเรียนต่อชุมชน

พิสิฐ พิษพานนท์(2530 : 91 - 93) กล่าวถึงบทบาทของบุคลากรในโรงเรียนที่มีต่อชุมชนไว้ 5 ประการ ได้แก่

1. ครูและผู้บริหารมีบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นผู้นำสังคม โดยมีลักษณะ ดังนี้
 - (1) เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของสังคม
 - (2) เป็นผู้ริเริ่มแนวความคิดใหม่หรือสิ่งใหม่ๆ พร้อมทั้งชี้แนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับแนวความคิดใหม่ๆ หรือสิ่งใหม่ๆ นั้นด้วย
 - (3) เป็นผู้ช่วยวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของสังคม
 - (4) เป็นผู้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึกและสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นหรือช่วยทำให้เกิดการกระทำในทางสร้างสรรค์ หรือการพัฒนาให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น
 - (5) เป็นผู้รับฟังปัญหา ความต้องการและความคิดเห็นของสังคม แล้วนำเสนอคณะกรรมการการพัฒนา หรือผู้เกี่ยวข้อง และรับเอาความคิดเห็นของคณะกรรมการพัฒนา หรือผู้เกี่ยวข้องไปเสนอหรือเผยแพร่ให้ประชาชนในสังคมนั้นได้ทราบ
 - (6) เป็นผู้ร่วมในการวางแผนพัฒนาสังคม
 - (7) เป็นผู้ร่วมควบคุม หรือกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้
 - (8) เป็นผู้ร่วมติดตามและประเมินแผนงานที่วางไว้
 - (9) เป็นผู้ร่วมงานหรือเผยแพร่ผลงานตามแผนพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนให้ผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในสังคมนั้นได้ทราบ
2. คณะครูและผู้บริหารควรมีบทบาทหน้าที่ในการประสานงานระหว่างหน่วยราชการกับชุมชน
3. คณะครูและผู้บริหารมีบทบาทหน้าที่ในการให้บริการทางด้านวิชาการแก่ชุมชน
4. ครูและผู้บริหารควรให้บริการแก่ชุมชนในด้านทรัพยากรบุคคล เงิน วัสดุ และอื่นๆ
5. ครูและผู้บริหารควรให้ความร่วมมือกับชุมชนทางด้านกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

สุวัฒน์ นุกธเมธา (2524 : 56 - 62) กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารและครูในโรงเรียนที่มีต่อชุมชนไว้ ดังนี้

1. บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนต่อชุมชน

1.1 ผู้บริหารต้องตระหนักในความสำคัญของชุมชน ที่จะต้องสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโรงเรียนในฐานะที่ชุมชนเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นที่พำนัก และเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขของทุกคน การดำรงชีวิตในชุมชนกับการให้การศึกษาในโรงเรียนจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กัน และพัฒนาเจริญก้าวหน้าควบคู่กันไปในทุกๆ ด้าน

1.2 ผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลสำคัญในการที่จะกระตุ้นให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาสนใจเอาใจใส่ในการศึกษาทำความเข้าใจชุมชน ทำชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการให้การศึกษาและความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

1.3 ผู้บริหารโรงเรียนต้องทำคนให้ชุมชนยอมรับนับถือในความรู้ความสามารถในการปฏิบัติคนทั้งในด้านคุณธรรม ศีลธรรม วัฒนธรรม และการดำรงชีวิต ผู้บริหารจะต้องแสดงให้เห็นถึงเจตนาดี และความจริงใจต่อชุมชนและโรงเรียนในการที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่โรงเรียนและชุมชน

1.4 ผู้บริหารจะต้องทำคนให้สามารถติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างดี เข้าพบได้สะดวก

1.5 ผู้บริหารต้องเป็นผู้ที่รู้จักบุคลากรในโรงเรียนดี รู้จักใช้บุคลากรเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ และเป็นผู้นำในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

1.6 ผู้บริหารเป็นบุคคลสำคัญในการกำหนดคน โอบอ้อม สนับสนุนครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ต่างๆ ของโรงเรียนให้ใช้ชุมชนให้เห็นประโยชน์ในการศึกษา สร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ร่วมมือกับชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าไปตามแนวทางที่ควรจะเป็น ผู้บริหารที่ใจคับแคบ ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารและการศึกษาคือท้อ จะไม่เห็นความสำคัญของชุมชน ความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และการใช้ประโยชน์จากชุมชน ซึ่งบุคลากรต่างๆ ของโรงเรียนก็จะไม่สามารถใช้ชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาอย่างเต็มที่และได้ผลดี

1.7 ผู้บริหารเป็นผู้กระตือรือร้นในการทำความเข้าใจชุมชน ร่วมมือกับชุมชน ผู้บริหารต้องถือว่าการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของตำแหน่งนี้ที่จะต้องกระทำ

1.8 ผู้บริหารโรงเรียน มีบทบาทสำคัญยิ่งในการนำโรงเรียนเข้าสู่ชุมชนและนำชุมชนเข้าสู่โรงเรียน

1.9 ผู้บริหารมีบทบาทอย่างสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน โดยวิธีการของการศึกษาในรูปแบบต่างๆ

1.10 ผู้บริหาร โรงเรียน มีบทบาทและหน้าที่อย่างสำคัญในการสร้างความร่วมมือ

ระหว่างโรงเรียน บุคคล หน่วยงาน และองค์การต่างๆ ของชุมชน

1.11 ผู้บริหารโรงเรียนมีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนหรือสนับสนุนการส่งเสริมครูในโรงเรียน ให้พัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องสนองความต้องการของชุมชน พัฒนาชุมชนไปในแนวทางที่โครงการ

2. บทบาทของครูต่อชุมชน

2.1 ศึกษาทำความเข้าใจชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ใช้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนให้มากที่สุดเพื่อชีวิตที่ดีของเด็กและชุมชน

2.2 สร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ประชาสัมพันธ์กิจการและการดำเนินงานของโรงเรียนแก่ชุมชน

2.3 ทำคนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างของพลเมืองดีตามวิถีทางของประชาธิปไตย มีจริยธรรมและวัฒนธรรมเป็นที่เชื่อถือของชุมชน

2.4 ร่วมมือกับชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน เป็นผู้นำหรือกระตุ้นให้ชุมชนประสานสัมพันธ์กัน ร่วมมือกันให้การทำประโยชน์เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน

2.5 นำโรงเรียนเข้าสู่ชุมชน ให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจชุมชนของคนดีขึ้น มีจิตใจรักและผูกพันกับชุมชนของคน มีเจตนามุ่งมั่นที่จะทำประโยชน์เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน

2.6 นำชุมชนเข้าสู่โรงเรียน ให้ชุมชนเข้าใจโรงเรียน ชมผลงานของโรงเรียน ชมกิจการและการเรียนการสอนของโรงเรียน

2.7 ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของโรงเรียน บริการช่วยเหลือโรงเรียน ตามความสามารถที่จะทำได้ เช่น เชิญมาเป็นวิทยากร เป็นผู้ช่วยเหลือควบคุมดูแลนักเรียน เชิญมาเป็นที่ปรึกษาในการจัดกิจกรรมและปรับปรุงหลักสูตร เป็นต้น

2.8 ใช้ทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชนให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา ในชุมชนมีทรัพยากรต่างๆ มากมาย ทรัพยากรเหล่านี้มีค่าต่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน บางอย่างเป็นสิ่งที่เข็ดหน้าเข็ดตาและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชนนั้น โรงเรียนควรใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์

2.9 ให้การศึกษแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน

2.10 ปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอนให้สัมพันธ์สอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการของชุมชนในอันที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนให้สูงขึ้นและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ศุพิชญา วีระกุล (2521 : 70 -75) กล่าวถึงบทบาทของครูใหญ่ที่จะต้องแสดงออกเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนไว้ 6 ประการ สรุปได้ ดังนี้

1. การรับรองแขกของโรงเรียน(Receiving School Visitors) โดยครูใหญ่ต้องฝึกฝนตนเอง และบุคลากรของโรงเรียนให้เป็นผู้มีมารยาท มีความสุภาพในการต้อนรับหรือติดต่อกับบุคคลในชุมชนที่เข้ามาติดต่อหรือเยี่ยมเยือนโรงเรียน

2. การรับโทรศัพท์และการติดต่อทางจดหมาย(Handle Telephone Calls and Correspondence) โดยครูใหญ่ควรเปิดบริการให้ประชาชนมีความสะดวกในการติดต่อกับโรงเรียนด้วยโทรศัพท์หรือจดหมายอย่างเต็มที่ โดยจัดผู้ที่มีความสุภาพ มีมารยาทในการพูด ใช้คำพูดที่เหมาะสม มาทำหน้าที่รับโทรศัพท์ ส่วนจดหมายครูใหญ่ก็ต้องพิจารณาตอบรับให้เหมาะสม วัคคุม สุภาพและชัดเจน

3. การรับข้อร้องเรียน(Attending to Complaints) การร้องเรียนเกิดจากความไม่พอใจโรงเรียนในเรื่องต่างๆ โดยผู้ร้องเรียนทำการร้องเรียนเพื่อให้ได้ในเรื่องที่เจงพอใจ ถ้าหากโรงเรียนไม่ยอมรับการร้องเรียนนั้นก็จะเป็นการทำลายสัมพันธภาพอันดีต่อกัน ครูใหญ่ต้องใจกว้างพอที่จะยอมรับคำร้องเรียนเหล่านั้นและนำข้อร้องเรียนมาพิจารณาเพื่อจะได้ทราบข้อบกพร่องผิดพลาดและจุดอ่อนของโรงเรียน รวมทั้งทราบทัศนคติและความต้องการของชุมชนเพื่อโรงเรียนจะได้ปรับปรุงแก้ไขต่อไป

4. การใช้ชีวิตร่วมในชุมชน(Participation in Community Life) โดยครูใหญ่ควรได้ศึกษาทำความเข้าใจกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้น ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการปรับตัวเข้ากับสังคมในชุมชนนั้น รวมทั้งควรส่งเสริมรักงูงคณะครูและนักเรียนให้ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกักรกิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอๆ ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนเห็นว่าโรงเรียนกับชุมชนเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ความรับผิดชอบของคนในชุมชนที่จะมีต่อโรงเรียนก็จะมามากขึ้น

5. การสร้างสัมพันธ์ภาพของบุคลากรในโรงเรียน(Staff Relation) เนื่องจากสัมพันธ์ภาพของครูใหญ่ คณะครูในโรงเรียน เจ้าหน้าที่ คณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน มีความสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างมาก ถ้าหากความสัมพันธ์ของบุคลากรเหล่านี้อยู่ในขั้นต่ำก็จะเป็นผลเสียหายต่อการดำเนินงานของโรงเรียนและในขณะเดียวกันก็จะกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์และการดำเนินงานภายนอกโรงเรียนด้วย สำหรับความแตกร้าวภายในโรงเรียนเป็นสิ่งที่ทำลายความศรัทธาความร่วมมือ และความเชื่อถือของบุคคลภายนอกที่มีต่อโรงเรียน

6. การสร้างสัมพันธ์ภาพต่อนักเรียนและศิษย์เก่า(Pupil and Alumni Relations) นักเรียนและศิษย์เก่ามีบทบาทอย่างมากต่อการเผยแพร่ชื่อเสียง เกียรติคุณ และการดำเนินงานของโรงเรียน ดังนั้นการสร้างสัมพันธ์อันดีต่อนักเรียนและศิษย์เก่าจึงช่วยสร้างความเข้าใจอันดีและความเชื่อให้กับโรงเรียนได้ การสร้างสัมพันธ์ต่อนักเรียนและความประทับใจให้ศิษย์เก่า อยู่ที่นโยบายของโรงเรียนและพฤติกรรมของครูเป็นส่วนใหญ่ ครูควรจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับนโยบาย ระเบียบวินัย และกฎข้อบังคับของโรงเรียน อย่าให้ดึงหรือหย่อนเกินไปและไม่ขัดต่อความต้องการของเด็กรวมทั้งผู้ปกครองด้วย

ปริชา คัมภีร์ปรกรณ์ (ในสุโขทัยธรรมาธิราช. 2540 : 120 - 122) กล่าวถึงบทบาทของบุคลากรในโรงเรียนต่อชุมชนไว้ว่า

1. บทบาทของผู้บริหารโรงเรียน
 - 1.1 กำหนดรูปแบบหรือแนวทางการประสานงาน
 - 1.2 ผู้ประสานงาน
 - 1.3 ผู้นำการเปลี่ยนแปลง
 - 1.4 ผู้แก้ปัญหา

2. บทบาทของบุคลากรอื่นที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนซึ่งส่วนใหญ่คือครูในโรงเรียน โดยแม้บุคคลกลุ่มนี้จะไม่มีอำนาจในการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนที่มีต่อชุมชนเหมือนผู้บริหารก็ตาม แต่ถือได้ว่าบุคคลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด(ยกเว้นนักเรียน) ดังนั้นความร่วมมือร่วมใจของบุคลากรกลุ่มนี้จะมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นอย่างมาก บทบาทของบุคลากรกลุ่มนี้จะเป็นในรูปของการให้การสนับสนุน หรือปฏิบัติงานตามแนวทางหรือรูปแบบที่โรงเรียนกำหนดไว้ เช่นการเป็นวิทยากรให้แก่ชุมชน การนำการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีให้แก่ชุมชนเป็นต้น

วิมลศรี อุประมัย และคณะ (2528 : 150) กล่าวถึงบุคลิกภาพของบุคลากรในโรงเรียนที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนไว้ 10 ประการ ได้แก่

1. สามารถเข้าถึงจิตใจคน
2. แต่งกายเหมาะสม
3. มีความร่าเริง แจ่มใสในอารมณ์
4. มีความซื่อสัตย์ต่อความตั้งใจ
5. รู้จักใช้ถ้อยคำพูดเหมาะกับผู้ฟังและโอกาส
6. เป็นคนคงเส้นคงวา
7. มีอารมณ์ขัน
8. แสดงสีหน้าเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ไม่เย่อหยิ่ง
9. มีสุขภาพแข็งแรง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
10. มีศิลปะในการพูด ในการคบหาสมาคมกับเพื่อนร่วมงาน และคนในชุมชน

2.5 แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

สุพิชญา วีระกุล (2521 : 59 - 64) เสนอวิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไว้ สรุปได้ดังนี้

1. การเยี่ยมโรงเรียน(Parent Visit)
2. การปรึกษารือกับผู้ปกครอง (Parent Conferences)

3. การเยี่ยมบ้าน (Home visitation)
4. การติดต่อด้วยจดหมายและสิ่งพิมพ์(Written Communication)
5. การจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษา (Educational Committees)
6. การจัดกิจกรรมพิเศษ (Special Activities) เช่น การจัดนิทรรศการโรงเรียน(School Exhibition) การเปิดอาคารสถานที่(Open House) การมอบรางวัล(Special Awards) การจัดการศึกษาผู้ใหญ่(Adult Education) เป็นต้น
7. การตั้งสมาคมผู้ปกครอง (Parent Teacher Association)

วิมลศรี อุปรมัย และคณะ (2528 : 143 - 145) กล่าวถึงวิธีการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและสถาบันการศึกษากับชุมชนไว้หลายประการ แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะส่วนของการสร้างความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ดังนี้

1. การนำชุมชนเข้าสู่โรงเรียน
 - 1.1 การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียน ด้วยวิธีการจัดให้มีการประชุมปฏิบัติการของผู้ปกครอง เช่น ให้มีการเยี่ยมชมโรงเรียน จัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้ปกครองและครู เป็นต้น
 - 1.2 การอนุญาตให้ชุมชนใช้โรงเรียนเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ
 - 1.3 โรงเรียนจัดรายการคนตรีไทยสำหรับประชาชน ให้คนในชุมชนได้ชม
 - 1.4 โรงเรียนจัดงานรื่นเริงประจำปี
 - 1.5 โรงเรียนและสถาบันการศึกษา เปิดสอนภาคค่ำให้แก่ประชาชนที่อ่านหนังสือไม่ออก เขียนไม่ได้ในรูปการศึกษานอกโรงเรียน ในรูปการฝึกอาชีพ ในรูปการศึกษาต่อในระดับสูง และในรูปวิธีการพัฒนาอาชีพ
 - 1.6 โรงเรียนเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้บริการห้องสมุด หอประชุม ศูนย์วัฒนธรรม เพื่อแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
 - 1.7 เปิดโอกาสให้ประชาชนใช้เป็นสถานที่พักผ่อนในวันหยุดสุดสัปดาห์ สำหรับสถานศึกษาที่มีภูมิประเทศสวยงาม ร่มรื่น ในรูปของ "การพักผ่อนเพื่อการศึกษา"
 - 1.8 จัดอบรมสัมมนา หรือฝึกปฏิบัติให้กับพนักงานของสถาบันเอกชนชุมชน หรือของสถานประกอบการท้องถิ่น
 - 1.9 เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าชมการสาธิต การทดลอง ซึ่งเป็นผลจากการค้นคว้าของสถาบันการศึกษา เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ไปสู่ประชาชน
 - 1.10 ออกวารสารเผยแพร่กิจกรรมของโรงเรียน เพื่อจำหน่าย แจกจ่ายไปยังห้องสมุดประชาชน สถาบันอื่นๆ รวมไปถึงผู้ปกครอง และสมาคมต่างๆ
 - 1.11 จัดป้ายประกาศไว้ที่หน้าโรงเรียน เพื่อแจ้งให้ชุมชนทราบว่า ขณะนี้โรงเรียนกำลังทำกิจกรรมที่สำคัญอะไรอยู่ เพื่อเป็นการเชิญชวนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ด้วย

1.12 เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาใช้บริเวณโรงเรียน สนามกีฬา โรงฝึกงาน โรงละคร เพื่อจัดบริการแก่ชุมชน ในรูปจัดค่ายพักแรมร่วมกับสมาคมต่างๆ และศูนย์เยาวชนต่างๆ

2. การนำโรงเรียนไปสู่ชุมชน

2.1 เมื่อยามที่ชุมชนมีกิจกรรมต่างๆ ประจำปี โรงเรียนควรนำนักเรียนไปร่วมกิจกรรม
ด้วย

2.2 นำนักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมให้ความช่วยเหลือเมื่อชุมชนเดือดร้อน

2.3 นำนักเรียนเข้าไปฝึกเข้าค่ายพักแรม ในกิจกรรมของลูกเสือ อนุภาค เนตรนารี

2.4 จัดบริการแสดงเท่าที่โรงเรียนจะทำได้ตามที่ชุมชนร้องขอ

2.5 เข้าร่วมกับชุมชนในการส่งนักศึกษา แข่งขันกีฬา หรือกรีฑา ในนามของจังหวัดหรือ
เขต

2.6 โรงเรียนส่งครูอาจารย์ ไปเป็นวิทยากรให้คำปรึกษาตามที่ชุมชนร้องขอ เช่น
วิทยากรลูกเสือชาวบ้าน

2.7 ส่งครู อาจารย์และนักศึกษาที่มีความชำนาญในสาขาต่างๆ ไปให้ความช่วยเหลือ
เมื่อต้องการแรงงานในด้านนั้นๆ เช่นช่างไฟฟ้า เป็นต้น

2.8 ร่วมมือกับชุมชนในการป้องกันโรคติดต่อ โรคระบาด หรือภัยจากโจรผู้ร้าย

2.9 จัดรายการวิทยุหรือโทรทัศน์ เพื่อสารบบันเทิงให้กับชุมชน

2.10 จัดรายการร่วมพัฒนาชุมชนระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชน

2.11 จัดรายการ รับประทานอาหารกลางวันเพื่อสุขภาพ สำหรับนักเรียน นักศึกษาและ
ประชาชนทั่วไป ตามศูนย์ ชุมชน หรือที่ชุมชนขอมา

2.12 จัดรายการ “พบแม่ตัวอย่าง” “พบบุคคลตัวอย่าง” ของชุมชน

หวน พินธุพันธ์ (2529 : 80 - 82) กล่าวถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับ
ชุมชนไว้ ดังนี้

1. การเชิญผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนในชุมชนมาโรงเรียน

2. การรายงานเกี่ยวกับตัวนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบ

3. โรงเรียนให้ความช่วยเหลือชุมชน

4. โรงเรียนขอความช่วยเหลือและความร่วมมือจากชุมชน

5. การให้บริการเกี่ยวกับอาคารสถานที่ของโรงเรียนแก่ชุมชน

6. การใช้ทรัพยากรในชุมชน

7. การออกเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียน และนักเรียนตามบ้าน

8. การประชาสัมพันธ์โรงเรียน

ปรีชา คัมภีรปกรณ์ (ในสุโขทัยธรรมาธิราช. 2540 : 124 - 125) ให้แนวทางในการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไว้สรุปได้ ดังนี้

1. การประชาสัมพันธ์โรงเรียน
2. การสร้างความสัมพันธ์ทางคณะกรรมการเกี่ยวกับการศึกษาของโรงเรียน
3. การสร้างความสัมพันธ์ทางสมาคมผู้ปกครองและครู
4. การสร้างความสัมพันธ์ทางสมาคมหรือชมรมศิษย์เก่า

อุทัย ธรรมเดโช(2531 : 167) ให้ความเห็นถึงการที่โรงเรียนจะให้บริการแก่ชุมชนไว้ ดังนี้

1. การติดต่อเยี่ยมเยือนชุมชนอย่างใกล้ชิดคอยอยู่เสมอทั้งยามปกติและยามเดือดร้อน
2. การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อาคารสถานที่และสิ่งของของโรงเรียนได้ตามต้องการ
3. การช่วยเหลือประชาชนในการติดต่อธุรกิจภายในโรงเรียน
4. การจัดให้มีการประชุมหาความร่วมมือกับผู้ปกครอง
5. การช่วยเหลืองานชุมชน เช่นการพัฒนาต่างๆ
6. การร่วมมือในพิธีการต่างๆ ความประเพณีของชุมชน
7. การจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์โรงเรียน
8. การเชิญผู้ปกครองร่วมประชุมชี้แจงกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน
9. การจัดตั้งสมาคมครู ผู้ปกครอง
10. การจัดตั้งสมาคมศิษย์เก่า
11. การเชิญผู้ปกครองมาร่วมงานโรงเรียน
12. การจัดบริการชุมชนด้านความรู้ และอาชีพอย่างอื่นที่เหมาะสมกับชุมชน

นอกจากนี้ อุทัย ธรรมเดโช (2531 : 167) ยังได้กล่าวถึงสิ่งควรระวังในเรื่องการบริการ ชุมชนไว้ด้วย คือ

1. ทุกคนต้องเข้าใจและเสียสละ
2. อย่าให้ผู้ปกครองมาก้าวก่ายงานประจำของโรงเรียน
3. ครูใหญ่อย่าถือ โอกาสเอางานบริการสังคมบังหน้างานเต็มภาระทางโรงเรียน
4. สนับสนุนให้ครูทุกคนได้ร่วมในกิจกรรมบริการชุมชนเพื่อจะได้สร้างความเข้าใจและ

ความสามัคคีกับชุมชน

โดยสรุปแล้ว โรงเรียนกับชุมชน เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องผูกพันกันจนยากที่จะแยกจากกันได้ ทั้งนี้เพราะโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยภารกิจที่สำคัญของโรงเรียนคือการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณสมบัตินี้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและชุมชน ภารกิจนี้ทำให้โรงเรียนมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนโดยตรง เช่นเดียวกับชุมชนเองก็มีบทบาทหน้าที่ต่อโรงเรียนเช่นกัน ทั้งนี้เพราะโรงเรียนตั้งขึ้นเพื่อชุมชน ชุมชนจึงควรมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย นโยบาย และทิศทางในการดำเนินงานของโรงเรียน รวมทั้งช่วยสนับสนุนโรงเรียนในด้านต่างๆ เพื่อให้โรงเรียนสามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ แต่ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนจะเป็นไปในทิศทางใดย่อมขึ้นกับปัจจัยประกอบหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยเกี่ยวกับบทบาทของโรงเรียนและชุมชนที่ปฏิบัติต่อกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ในส่วนของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมนี้ จำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการศึกษาและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน และ 2) แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม

8.1 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการศึกษาและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน

เนื่องจากการศึกษาเป็นระบบหนึ่งของสังคม โดยในสังคมจะประกอบด้วยระบบย่อยต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวสัมพันธ์กัน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในระบบใดระบบหนึ่งของสังคมย่อมส่งผลกระทบต่อระบบส่วนอื่นๆ ในสังคมด้วย สำหรับการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนแม้จะเน้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนเป็นหลัก แต่สิ่งดังกล่าวก็ถูกแวดล้อมด้วยปัจจัยอื่นๆ ดังนั้นการศึกษาให้เข้าใจถึงปัจจัยที่สัมพันธ์กับการศึกษาและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่จะช่วยให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียนได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยในที่นี้จะกล่าวถึงปัจจัยดังกล่าวแยกออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ปัจจัยด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และ เทคโนโลยี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

8.1.1 ปัจจัยด้านการเมือง

อุทัย บุญประเสริฐ (2529 : 37 - 41 ; 2532 : 196 - 202) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการเมืองกับการศึกษาใน 2 ทาง คือ 1) เมื่อมองจากด้านการเมืองมาสู่การศึกษา จะปรากฏในรูปของการกำหนดนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลต่างๆ ในด้านการกำหนดจุดเน้นในการจัดการศึกษา ในด้านการกำหนดงบประมาณสนับสนุนการจัดการศึกษาและการพัฒนาการศึกษา ตลอดจนวิธีการจัดการทางการศึกษา 2) เมื่อมองจากการศึกษามาสู่การเมือง การศึกษาจะทำหน้าที่ในการพัฒนาการเมือง และจัดเตรียมบุคคลเพื่อเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองและการปกครองในอนาคต โดยการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนต่างก็มีส่วนสำคัญในการพัฒนาการเมือง

จตุร สุภาพ (2532 : 5 - 11.) กล่าวถึงผลกระทบของการเมืองที่มีต่อการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะของการเมืองกระทบต่อลักษณะของการศึกษา ทั้งในด้านปรัชญา หลักสูตร ตลอดจนการเรียนการสอน เช่น การศึกษาในประเทศแบบเสรีนิยมกับการศึกษาในประเทศแบบสังคมนิยมจะได้รับผลกระทบทางการเมืองต่างกัน

2. การเมืองเป็นตัวบังคับทิศทางของการศึกษา

3. การเมืองเป็นตัวกำหนดนโยบายทางการศึกษา

4. เสถียรภาพทางการเมืองมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจทางการศึกษา

5. คุณภาพหรืออิทธิพลทางการเมือง ส่งผลต่อการดำเนินงานทางการศึกษา

6. ทัศนคติทางการเมือง การพัฒนาทางการเมืองและเป้าหมายทางการเมือง ด้านมีผลกระทบต่อการศึกษา

7. พฤติกรรมทางการเมือง ทั้งความเชื่อทางการเมือง ปฏิกริยาทางการเมือง กิจกรรมทางการเมือง ปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง หรือความสัมพันธ์ทางการเมืองในสังคม ด้านส่งผลต่อการศึกษา

โทมัส(Thomas, อ้างใน ชนิดา รัชภผลเมือง, 2534 : 89 - 93) กล่าวว่า การเมืองกับการศึกษาเป็นระบบที่ไม่แยกจากกัน แต่การศึกษาอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมือง โดยการเมืองมีอิทธิพลต่อการศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. อิทธิพลต่อการสนับสนุนการศึกษานและโอกาสเข้ารับการศึกษา(support and access)
2. อิทธิพลทางการเมืองต่อเนื้อหาและกาดำเนินงานทางการศึกษา(Content and procedure)
3. อิทธิพลทางการเมืองต่อการกระทำทางสังคมและการเมืองของสมาชิกทางวิชาชีพการศึกษา(social- political action) ได้แก่ ครู ผู้บริหาร โรงเรียนและนักเรียนได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองได้ในระดับใด

สำหรับอิทธิพลที่การศึกษาต่อการเมืองนั้น โทมัส แบ่งออกเป็น 7 ด้านด้วยกัน คือ

1. การขัดเกลาทางการเมือง(political socialization) หรือการอบรมเพื่อการเป็นพลเมืองที่ดี โรงเรียนมีหน้าที่ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมในทางที่สนับสนุนการตัดสินใจและแบบแผนของอำนาจตามที่รัฐกำหนด

2. การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง(political legitimation) หมายถึงการที่การศึกษาสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบการปกครองหรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในระบบหรือรูปแบบของรัฐบาล

3. การผลิตกำลังคน(manpower production) ทางการเมือง ได้แก่ การสร้างกำลังแรงงานที่มีทักษะและความเชื่อตามความต้องการด้านเศรษฐกิจและการเมืองของสังคม

4. การคัดสรร(sorting) และการคัดเลือก(selecting) ชุวชนเพื่อออกไปทำหน้าที่ต่างๆ ในลำดับขั้นทางเศรษฐกิจและการเมืองโดยการกำหนดสัดส่วนและเกณฑ์การคัดเลือกคนเข้ารับการศึกษาในระดับและประเภทต่างๆ

5. การวัดผล(assessment)และการตีความ(interpretation)ทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากทุกสังคมต้องการคำวิจารณ์จากสังคม การศึกษาจะช่วยให้สมาชิกสามารถวัดประเมินจุดเด่นจุดด้อยของระบบเศรษฐกิจการเมืองพร้อมกับแสดงเหตุผลประกอบที่สนะนั้นด้วย ผู้ที่เกี่ยวข้องทางการศึกษา เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย นักการศึกษา นักศึกษา ครู อาจแสดงความเห็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้

6. การควบคุมทางสังคม(social control) ทั้งนี้เป็นผลจากการกระทำทางสังคมในการพยายามแก้ไขจุดด้อยต่างๆ ในระบบสังคม และในบางสังคมกลุ่มบุคคลที่มักจะแสดงการเรียกร้องต่างๆ จากกลุ่มทางการเมืองในบางครั้งก็ได้แก่นักศึกษาหรืออาจเป็นครู ผู้บริหารในบางโอกาส

7. การเป็นสื่อกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม(social change) การทำหน้าที่ของการศึกษาในประเด็นนี้คือ การทำบทบาทกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลายาวนานของเมืองซึ่งนักการศึกษาเป็นกลุ่มที่ควรมิตบทบาทนี้

โดยสรุปแล้ว ปัจจัยด้านการเมืองมีความสัมพันธ์กับการศึกษาเป็น 2 ทาง โดย การเมืองเป็นตัวกำหนดทิศทาง เป้าหมาย รวมถึงวิธีการจัดการศึกษา ในขณะที่การศึกษาได้ช่วยให้เกิดการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งปัจจัยทางการเมืองนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการศึกษา ทั้งนี้เพราะรูปแบบการปกครอง การให้สิทธิเสรีภาพ กฎระเบียบต่างๆ ฯลฯ เป็นอำนาจของฝ่ายการเมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาทของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสังคม

3.1.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

วิจิตร ศรีस्थาน(ในสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527 : 11) กล่าวว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่เดวิดสันหากพัฒนาเศรษฐกิจประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ผลของการลงทุนทางการศึกษาที่จะดีขึ้นช่วยให้การพัฒนาการศึกษากระทำได้ดีเพิ่มขึ้นด้วย

อุทัย บุญประเสริฐ (2529 : 33 - 36) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการศึกษากับเศรษฐกิจว่าหน้าที่โดยตรงของการศึกษาคือเศรษฐกิจก็คือ การฝึกฝนคนให้มีความรู้ความชำนาญ สร้างกำลังคน (Manpower) ให้มีฝีมือสำหรับการประกอบการผลิตในสาขางานในระดับต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจ นอกจากนี้การศึกษายังจะต้องทำหน้าที่ส่งมอบวิทยาการ(Technology) ทำหน้าที่สร้างความรู้ความชำนาญ เพิ่มทุนฝีมือในการปฏิบัติงาน(Skills) และสร้างทัศนคติ(Appropriate attitude) ของคนให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป ในทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์พิจารณาการศึกษาว่าส่วนหนึ่งเป็นการบริโภค(Consumption) เพราะการศึกษามันเป็นสิ่งที่ยั่งยืนสำหรับสังคม แต่อีกส่วนหนึ่งมองการศึกษาว่าเป็นการลงทุน(Investment) ซึ่งการลงทุนนั้นย่อมต้องหวังให้ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า ด้วยความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้การศึกษาับเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน

จากความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจกับการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่าการศึกษากับเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เกื้อกูลกัน โดยการศึกษาช่วยพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ความสามารถเพื่อเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจ ทั้งเป็นแหล่งส่งมอบวิทยาการที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่เศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาระบบการศึกษาได้มากขึ้น แต่กรณีที่ไม่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจปัจจัยนี้ก็อาจทำให้เกิดการชะงักงันทางการศึกษาได้ ดังนั้นปัจจัยด้านเศรษฐกิจนี้จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษา

ของชุมชนกับโรงเรียนเป็นอย่างมากเนื่องจากเศรษฐกิจเป็นคัมภีร์สำคัญที่แสดงถึงระดับคุณภาพชีวิตของ
คนในชุมชน และเศรษฐกิจในชุมชนเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความพร้อมที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน

8.1.8 ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

ศิริวรรณ ศรีพหล (ในสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527 : 4) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
วัฒนธรรมกับการศึกษาว่า การศึกษาและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมาก เนื่องจากการศึกษาเป็น
กระบวนการทางสังคมกระบวนการหนึ่งจึงมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกของสังคม
การสร้างสรรควัฒนธรรมใหม่ๆ ให้แก่สังคม ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคม รวมทั้ง
การอนุรักษ์วัฒนธรรมให้แก่สังคมด้วย

วิจิตร ศรีธยาน(ในสุโขทัยธรรมาธิราช, 2527 : 12) กล่าวว่า การพัฒนาสังคมต้องอาศัย
การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกของสังคมรวมทั้งพัฒนาทัศนคติ
และค่านิยมที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อแนวทางการพัฒนาสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย การศึกษาจึงเป็นทั้ง
กระบวนการรักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม และเป็นตัวการในการกระตุ้นให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงในสังคมเพื่อให้สังคมได้พัฒนาไปในแนวทางที่ปรารถนา

อุทัย บุญประเสริฐ (2529 : 47) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการศึกษากับสังคมว่าเป็นสิ่งที่
แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดไม่ได้ การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของการศึกษากับสังคมจึงต้องพิจารณา
ทั้งโดยภาพรวมและโดยส่วนย่อยเฉพาะเรื่อง ซึ่งโดยปกติมักจะพิจารณาถึงบทบาทของการศึกษาต่อ
บุคคลและองค์ประกอบต่างๆ ในสังคม ในฐานะที่ถือว่าการศึกษเป็นส่วนหนึ่งของระบบโครงสร้างทาง
สังคม(Education as a social infrastructure) พิจารณาการศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม
(Education is social process) ในแง่ของการจัดแบ่งหรือจําแนกกลุ่มและชนชั้นในสังคม(Education
and social stratification) ในการเคลื่อนย้ายทางสังคม (Education and social mobility) และในเรื่อง
ของการควบคุมกำกับสังคม (Education and social control)

ในส่วนของการศึกษากับวัฒนธรรมนั้น อุทัย บุญประเสริฐ (2529 : 51) สรุปถึงความ
สัมพันธ์ไว้ 5 ประเด็นคือ

1. ทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและมรดกทางสังคมสู่ชนรุ่นใหม่
2. ทำหน้าที่ช่วยพัฒนาคนให้มีใจกว้าง มีทัศนะเปิด มีโลกทัศน์กว้างพร้อมที่จะเข้าใจหรือ
ทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง รู้จักเลือกสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ รู้จักปรับสิ่งเก่าให้สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีความสามารถในการปรับตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ
ทางวัฒนธรรมได้ตามสมควร
3. ทำหน้าที่รักษา สนับสนุนหรือเป็นตัวกลางในการพัฒนาระบบจริยธรรมและคุณธรรม
ประจำสังคมนั้นๆ

4. เป็นแกนกลางในการส่งเสริมเอกลักษณ์ของสังคมของชาติ โดยการให้ความรู้ ส่งเสริมความเข้าใจ เสริมสร้างความสามัคคีในศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีประจำชาติ

5. เสริมสร้างความรู้รักเป็นชาติให้แก่กลุ่มชนในชาติ โดยกระบวนการทางวัฒนธรรม ซึ่ง จะเห็นได้ว่าบทบาทในส่วนนี้จะคาบเกี่ยวทั้งในเชิงวัฒนธรรมและในเชิงการเมืองไปด้วย

จากความสำคัญของการศึกษากับสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวถึงข้างต้น สรุปได้ว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมและสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกของสังคม นอกจากนี้การศึกษายังมีบทบาทในการบำรุงรักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่อสังคม รวมทั้งเป็นตัวการที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมต่อสังคม ในทางกลับกัน วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมในสังคมก็ย่อมส่งผลต่อการศึกษาดูด้วยซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน

3.1.4 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี

แอสตรตัน (Straton, 1966 ; ย่างในอรพັນท์ ประสิทธิ์รัตน์, 2528 : 42 - 43) กล่าวถึงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างแน่นแฟ้น โดยแอสตรตันยกตัวอย่างถึงโครงสร้างทางการเมืองที่สูงเหิงเรื้อรังรวมทั้งอาการเจ็บป่วยใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมว่ามีผลมาจากสภาพแวดล้อมของเทคโนโลยีขั้นสูง โดยเทคโนโลยีใหม่ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เช่นระบบขนส่งมวลชนที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติก็มีผลมาจากเทคโนโลยี การที่ภาคอุตสาหกรรมนำระบบอัตโนมัติมาใช้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรวดเร็วในการผลิตสิ่งของแต่ก็มีผลอย่างลึกซึ้งต่อการไร้แรงงาน การฝึกรบและสวัสดิภาพ การใช้จ่ายจัดเม็ดเงินเป็นประโยชน์ทางการเกษตร แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดพิษตกค้างอยู่ในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นเทคโนโลยีจึงเป็นทั้งสิ่งที่มีประโยชน์ และเป็นสิ่งที่สร้างปัญหาอื่นๆ ให้เกิดขึ้นตามมา

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีความต้องการเครื่องใช้ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น แต่มนุษย์ก็จำเป็นต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีมากขึ้นด้วย ดังนั้นเทคโนโลยีจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากหน้าที่สำคัญของการศึกษาคือการพัฒนาบุคคลให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมต้องการ นอกจากนี้เทคโนโลยียังเข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การดำเนินงานทางการศึกษาสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นซึ่งส่วนนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่าเทคโนโลยีทางการศึกษา

จรูญ วงศ์สายัณห์(2517 : 36 - 37) กล่าวว่าเทคโนโลยีที่นำไปใช้ในสาขาต่างๆ ส่วนส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาทั้งสิ้น โดยระบุว่าเทคโนโลยีทางการทหารเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดระบบการศึกษาไทยที่เป็นแบบแผนขึ้น โดยกล่าวถึงระบบอาณานิคมที่คุกคามประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เราต้องยอมโอนอ่อนผ่อนตามเนื่องจากฝ่ายตรงข้ามมีเทคโนโลยีทางการทหารที่เหนือกว่า สิ่งนี้ทำ

ให้เราต้องพัฒนาให้ตนเองมีความสามารถในการป้องกันตนเองได้ แต่การจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องมีพื้นฐานทางการศึกษาที่ดีก่อน ซึ่งสิ่งนี้ได้นำมาสู่การจัดการศึกษาเพื่อทอวราษฎร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอก จากเทคโนโลยีทางการทหารแล้ว เทคโนโลยีทางการแพทย์ เทคโนโลยีทางอุตสาหกรรม เทคโนโลยีทาง เกษตรกรรม รวมทั้งเทคโนโลยีทางการศึกษา ต่างก็ล้วนมีผลต่อการจัดการศึกษาทั้งสิ้น

โดยสรุปแล้วเทคโนโลยีมีความเกี่ยวข้องกับทุกส่วนในระบบสังคมรวมทั้งการศึกษาด้วย เทคโนโลยีที่เข้ามาสู่ชุมชนย่อมกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และกระทบต่อการเข้ามามีส่วนร่วม ของชุมชนกับโรงเรียนด้วย

8.2 แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม

แนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับปัจจัยในการมีส่วนร่วมนี้ เป็นการนำเสนอทั้งในส่วนที่เป็น แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทั่วไป และส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม ของชุมชนกับโรงเรียน โดยแนวคิดดังกล่าวจะครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977 : 7-26) เป็นนักวิชาการที่ศึกษาวิจัยและ ปฏิบัติงานโครงการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็นอย่างมาก ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับการ มีส่วนร่วม โคเฮน และ อัฟฮอฟ กล่าวถึงกรอบในการพิจารณาเรื่องของการมีส่วนร่วมว่า มีโครงสร้างพื้นฐานจำนวนเป็น 3 มิติ ได้แก่

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร(What Participation Are We Concerned With?)

หรือที่ โคเฮน และอัฟฮอฟ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม (kinds of participation) ซึ่งทั้งสองกล่าวว่า มี 4 ประเภท ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (participation in implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (participation in benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (participation in evaluation)

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม(WHOSB Participation Are We Concerned With?) ใน ส่วนนี้ มีคำที่ใช้ในความหมายกว้างคำหนึ่ง คือ "การมีส่วนร่วมของประชาชน" (popular participation) ซึ่งโคเฮนและอัฟฮอฟ ได้จำแนกให้เป็นกลุ่มบุคคลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

1. ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น (local residents or local people)
2. ผู้นำท้องถิ่น (local leaders)
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ (government personnel)

4. คนต่างชาติ (foreign personnel)

กลุ่มคนทั้ง 4 กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมนี้ ย่อมมีคุณลักษณะต่าง ๆ กัน ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทั้งสิ้น โคนเฮนและอัพฮอฟ เสนอว่าคุณลักษณะของบุคคลที่ควรพิจารณา คือ

- เพศ
- อายุ
- สถานภาพของครอบครัว
- การศึกษา
- การแบ่งกลุ่มในสังคม ได้แก่ กลุ่มชนชาติ เผ่า เชื้อชาติ ศาสนาที่นับถือ ชั้นวรรณะ ภาษาที่ใช้ แห่ต่างกำเนิด และอื่นๆ

- อาชีพ
- รายได้
- ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- ระยะทางของที่พักกับที่ตั้งของโครงการความร่วมมือ
- สถานภาพของการถือครองที่ดิน
- สถานภาพของการได้รับการจ้างงาน (เช่นทำงานเต็มเวลาหรือไม่เต็มเวลา)

มิติที่ 8 การมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นอย่างไร (HOW Is Participation Occurring with in the Project?) ในมิตินี้ มีประเด็นที่ควรพิจารณาอยู่ 4 ประเด็นด้วยกัน คือ (Cohen and Uphoff, 1977 : 86-111)

1. พื้นฐานของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
 - แรงที่กระทำให้เกิดการมีส่วนร่วม มาจากเบื้องบน หรือเบื้องล่าง
 - แรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม มาจากที่ใด
2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
 - รูปแบบขององค์กร
 - การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม
3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
 - ระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม
 - ช่วงของกิจกรรม
4. ประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม พิจารณาเกี่ยวกับ
 - การให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม
 - ปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

นอกจาก 3 มิติ ของการมีส่วนร่วมนี้แล้ว โคนเซน และ ฮัทซอฟ ยังได้กล่าวถึงบริบท (context) ของการมีส่วนร่วมว่า คงไม่มีใครสามารถวัดการมีส่วนร่วมได้โดยปราศจากการพิจารณาถึงความเป็นจริงของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ล้อมล้อมการมีส่วนร่วมนั้นอยู่โดยบริบทดังกล่าวนี้ โคนเซนและฮัทซอฟ จำแนกออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1. คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม (effects of project characteristics on participation) ได้แก่

1.1 ผลกระทบของสิ่งนำเข้าสู่โครงการ (entry effects) ได้แก่

- ความซับซ้อนของเทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการ เช่น โครงการที่ใช้ เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากจะเป็นข้อจำกัดในการเข้ามามีส่วนร่วมของบางคน

- ทรัพยากรที่ต้องการของโครงการ เช่น โครงการเงินกู้ที่ให้โอกาสเฉพาะผู้มีที่ดิน มาค้าประกันการกู้เงิน

1.2 ผลกระทบของประโยชน์จากโครงการ (benefit effects) ได้แก่

- ผลประโยชน์ที่สามารถสัมผัสได้หรือผลประโยชน์ที่มีตัวตนให้สัมผัสได้ (tangibility) เช่น โครงการชลประทานที่สามารถแจกจ่ายน้ำให้กับเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์อย่างรวดเร็ว จะดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่ประเมินได้ง่ายกว่าโครงการที่ออกแบบอย่างคืดจนมั่นใจได้ว่าจะสามารถแจกจ่ายน้ำ ให้ได้แม้ในปีที่แห้งแล้ง(แต่ต้องรอคอยนาน)

- ความเป็นไปได้ของผลประโยชน์ที่จะได้รับ(probability) เช่น โครงการที่แนะนำ ให้ปลูกพืชชนิดใหม่แต่มีความเสี่ยงสูง(ผลประโยชน์สูง) ย่อมจะประเมินผลได้ยากกว่าโครงการที่แนะนำ ให้ปลูกพืชชนิดที่มีความเสี่ยงต่ำ(ผลประโยชน์ไม่สูงนัก)

- ผลประโยชน์ที่ได้รับทันที(immediacy) เช่น โครงการอาหารที่ใช้วิธีการแจก อาหารเพิ่มขึ้น ย่อมจะประเมินได้ง่ายกว่าการแนะนำพืชชนิดใหม่ที่ให้คุณค่าทางอาหารมากกว่า(แต่ใน ปริมาณที่เท่าเดิม)

- การกระจายผลประโยชน์(distribution) เช่น การให้บริการคลินิกเคลื่อนที่ซึ่ง ประชาชนสามารถใช้บริการได้ง่ายย่อมประเมินได้ง่ายกว่าการให้บริการที่เป็นสากลแต่ยากที่จะเข้าใช้ บริการได้

1.3 ผลกระทบของการออกแบบ(design effects) ได้แก่

- การเชื่อมโยงโครงการ (programme linkages) เช่น โครงการพัฒนาชนบทแบบ เป็ดเสร็จซึ่งมีหลายโครงการผสมผสานกัน ย่อมประเมินได้ยากกว่าโครงการที่มีกิจกรรมและวัตถุประสงค์ เดียว

- ความยืดหยุ่นของโครงการ (programme flexibility) เช่นโครงการก่อสร้างถนน จากฟาร์มไปสู่ตลาด ที่ได้มีการเตรียมวางแผนไว้อย่างละเอียดและค่อนข้างแน่นอนอาศัยด้วยประเมินได้ง่ายกว่าโครงการที่ยืดหยุ่นและต้องคำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่ ความต้องการเกี่ยวกับประเภทของถนน สถานที่ที่จะสร้าง รวมถึงวิธีการดำเนินการเพื่อให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนในโครงการ อย่างไรก็ตาม โครงการที่มีความยืดหยุ่นมากก็ย่อมแสดงถึงการมีส่วนร่วมมากด้วยเช่นกัน

- ความสามารถในการเข้าถึงได้ในแง่บริหาร (administrative accessibility) ตัวอย่างเช่น การมีส่วนร่วมในโครงการปรับปรุงการศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งการปรับปรุงดังกล่าวมีผู้รับผิดชอบในการตัดสินใจหลายฝ่ายทั้งจากรัฐบาลกลางและท้องถิ่น การประเมินในเรื่องนี้ย่อมยากกว่าโครงการที่มีฝ่ายบริหารเข้ามาแทรกแซงน้อยกว่า หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ปริมาณการมีส่วนร่วมจะมากหรือจะน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของการบริหารโครงการ

- ความครอบคลุมในแง่บริหาร (Administrative coverage) ตัวอย่างเช่น กรณีที่มีคณะทำงาน(staff) ไม่เพียงพอ ทำให้การให้บริการและการติดต่อกับผู้เข้ามามีส่วนร่วมทำได้อย่างจำกัด หรือมีการติดต่ออย่างผิวเผิน การดำเนินงานเช่นนี้ย่อมเป็นข้อขัดขวางต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

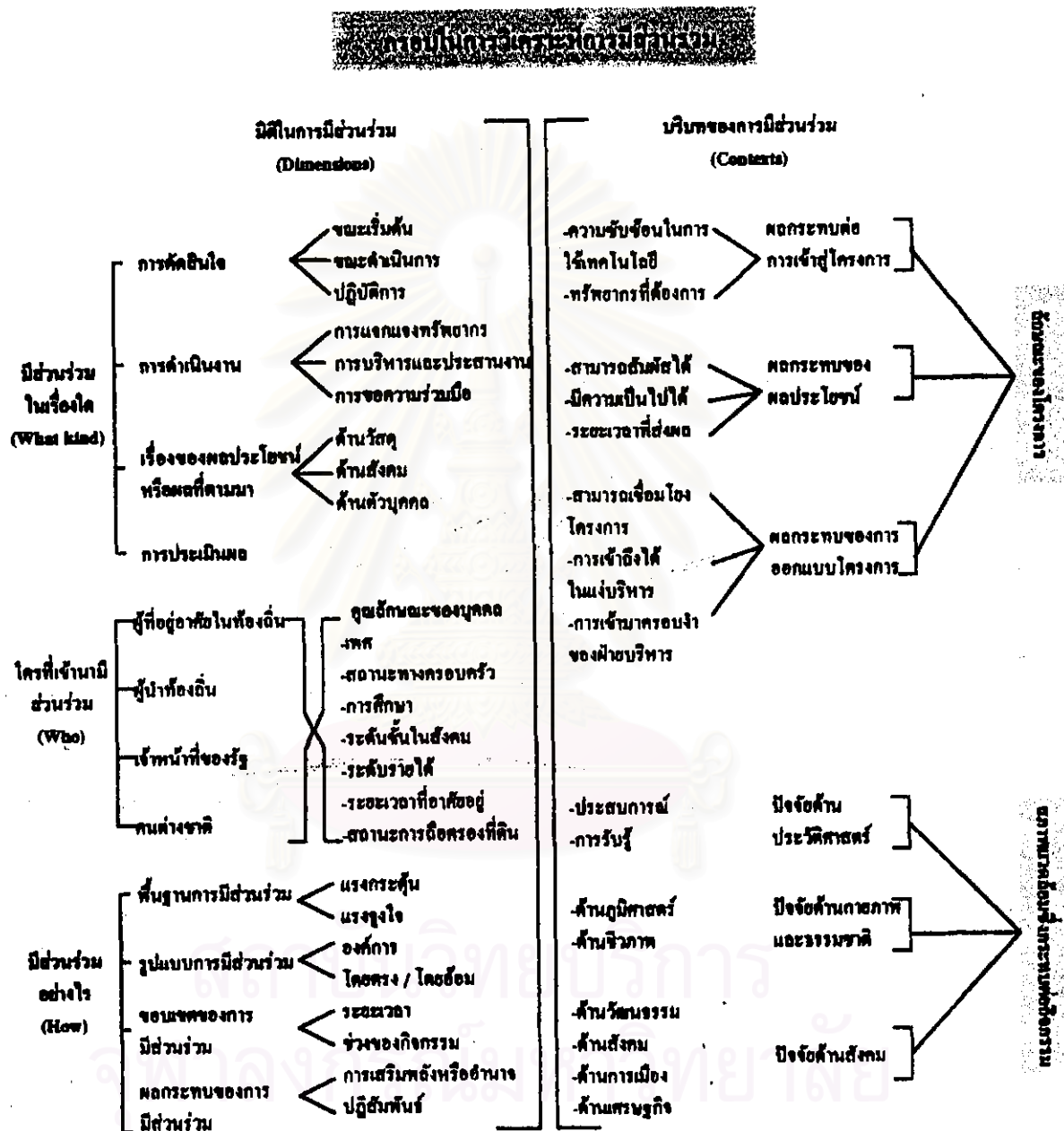
2. ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมต่อกิจกรรมการมีส่วนร่วม (Task environment) ได้แก่

- ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพ (Physical and biological factors)
- ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Economic factors)
- ปัจจัยด้านการเมือง (Political factors)
- ปัจจัยด้านสังคม (Social factors)
- ปัจจัยด้านวัฒนธรรม (Cultural Factors)
- ปัจจัยด้านประวัติความเป็นมา (Historical factors)

โดยสรุปแล้วกรอบในการพิจารณาการมีส่วนร่วมของโคเฮนและอัทซอพ จากมิตี 3 มิตี คือพิจารณาว่า กิจกรรมการมีส่วนร่วมนั้นทำอะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำ และ ทำด้วยวิธีการอย่างไรนอกจากนี้ ยังพิจารณาถึงบริบทของการมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งได้แก่ คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม กับ สภาพแวดล้อมที่กระทบต่อการมีส่วนร่วมจึงนับว่าโคเฮนและอัทซอพ ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมเป็นอย่างมาก

จากแนวคิดของโคเฮน และอัทซอพข้างต้น ต่อมา ทั้งสองได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม และนำลงเผยแพร่ในวารสาร World Development เมื่อปี 1980 ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภาพที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วม ของ โคเฮน และ อัฟฮอฟ

ที่มา :Cohen and Uphoff. Participation's Place Development : Seeking Clarity through Specificity. World Development. Vol 8 No. 3, 1980, p.219.

นอกจาก โคนและอ็ทซอฟแล้วยังมีนักวิชาการอื่นๆ ที่กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในแง่ต่างๆ ซึ่งจะได้อีกต่อไป

โรส(Rose, 1967 อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2529 : 12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลเข้าร่วมประชุม (อาจเป็นสัปดาห์ละครั้งหรือปีละครั้ง) การเข้าร่วมประชุมกรรมการ (จำนวนครั้งอาจจะไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกิจกรรม) และการปฏิบัติกิจกรรมตามที่องค์กรหรือสมาคม กำหนดไว้ การเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในองค์การอาสาสมัครนั้นมีผู้ให้เหตุผลแตกต่างกันออกไปและขึ้นอยู่กับโครงสร้างและจุดประสงค์ขององค์การด้วย มีบ่อยครั้งที่พบว่า ผู้มีฐานะดีมักเข้าร่วมในกิจกรรมขององค์การเพื่อประโยชน์ในงานอาชีพของเขา เพื่อจะทำให้ธุรกิจของเขาก้าวหน้า บางคนเข้าร่วมในองค์การเพราะเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูงจึงถูกกดดันให้เข้าร่วมเพื่อว่าองค์การจะได้รับประโยชน์หรือได้รับเกียรติจากการที่มีรายชื่อของเขาอยู่ในองค์การด้วย การที่บุคคลไม่เข้าร่วมในองค์การอาสาสมัครก็มีเหตุอยู่หลายประการ เช่น ไม่มีเวลาเพราะต้องทำงานประจำ มีภาระต้องดูแลบุตรที่ยังเยาว์วัยหรือบิดา มารดาที่ชราภาพ เป็นต้น

คอฟแมน(Kaufman, 1949 อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2529 : 13) กล่าวว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของ ประชาชน

พัลมัน บูมยรัตพันธ์ (2517 : 150-156) กล่าวถึงหลักการในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนาหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่า มีหลักที่คองพิจารณา 8 ประการด้วยกัน คือ (1) ผู้นำกลุ่ม (2) ความต้องการร่วมกัน (3) ความสมัครใจจริง (4) สิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน (5) มีวัยใกล้เคียงกัน (6) เพศเดียวกัน (7) มีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ขัดแย้ง และ (8) สถานการณ์ที่บีบคั้น

เจมส์คีย์ ปิ่นทอง (2526 : 15-17) กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทไว้ 2 ประเด็นใหญ่ พอสรุปได้ ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของชาวชนบทเอง จำแนกออกเป็นประเด็นสำคัญๆ ดังนี้

(1) ชาวชนบทขาดนิสัยการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและถาวร จะมีแต่การร่วมกันทำงานเป็นครั้งคราว ทั้งนี้เพราะในอดีตประเทศไทยเป็นสังคมที่มั่งคั่งจึงไม่จำเป็นต้องเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน

(2) ชาวชนบทไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนเพราะต้องพึ่งพารวมชาติเป็นอย่างมาก ส่งผลต่อแนวคิดที่จะยอมรับของแปลกใหม่ก็ต่อเมื่อแน่ใจว่าจะได้รับประโยชน์โดยตรงในระยะสั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่หวังผลระยะยาวจึงค่อนข้างยากลำบาก

(3) ชาวชนบทไทยอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และลัทธิพ่อปกครองลูก (Paternalism) ทำให้ คิดหวังพึ่งบุคคลภายนอกมากเกินไปและหวังที่จะให้คนอื่นทำทุกสิ่งทุกอย่างให้

(4) ชาวชนบททราบดีว่าคนเป็นผู้มีฐานะดีคืออยู่ในสังคม ทำให้กลัวคนภายนอก

ถูก เจ้าหน้าที่และนักพัฒนาจึงหาข้อมูลที่เป็นจริงจากชาวชนบทได้ยาก

(5) ชาวชนบทมักจะเลือกผู้นำที่คิดว่าจะสามารถอุปถัมภ์คนได้ จึงมักจะเลือกจากคนรวย ผู้มีหน้ามีตาหรือผู้มีสายสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอก

(6) คนไทยทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบทไม่ชอบแสดงตัวเป็นศัตรูกันซึ่งหน้าและไม่ชอบโต้เถียง

(7) ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการฝึกให้วางแผนการทำงานล่วงหน้า ดังนั้นผลงานของชาวชนบทจึงไม่ค่อยเป็นระบบและขาดทรรศนะด้านเวลา

2. ปัญหาที่เกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่หรือระบบราชการ อันเนกเป็นประเด็นย่อย ๆ ได้ ดังนี้

(1) นโยบายในระบบราชการมักมาจากเบื้องบน

(2) ระบบการจัดสรรงบประมาณจัดทำกันในส่วนกลาง ทำให้โครงการที่มาจากเจ้าหน้าที่และชาวชนบทจึงเกิดขึ้นยากลำบาก

(3) ระบบการบริหารที่ถูกสั่งการมาจากเบื้องบน ทำให้การประสานงานของเจ้าหน้าที่ระดับสนามของแต่ละกรมกองเป็นไปด้วยความยากลำบาก รวมทั้งแนวทางการมีส่วนร่วมและการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายก็มีความเข้าใจแตกต่างกัน

(4) ระบบการให้ค่าตอบแทน ไม่ได้ใช้ผลของการปฏิบัติงานที่เกิดแก่ชาวบ้านอย่างแท้จริง แต่ถือเอาความพอใจของผู้บังคับบัญชาและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก

(5) วัฒนธรรมความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย และระบบอุปถัมภ์ ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าใจว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าชาวชนบท

(6) เจ้าหน้าที่ราชการมีแนวโน้มที่จะชอบทำงานในสำนักงาน

(7) บุคคลภายนอกและผู้เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมบางคน ยังไม่ต้องการให้ชาวชนบทร่วมมือกันและรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง

ไพรัตน์ เคะระวินทร์ (2527 :16-20)กล่าวถึงปัญหาและข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า

1) นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ต้องขึ้นกับระบบราชการ

2) ประชาชนคุ้นเคยกับการรับคำสั่ง การยอมรับความถูกต้องของข้าราชการและการยอมรับความช่วยเหลือแทนการช่วยเหลือตนเอง การคิดเองและหลีกเลี่ยงการโต้แย้งกับข้าราชการ

3) กิจกรรมหรือโครงการที่ได้เข้าร่วมส่วนใหญ่ให้ร่วมเฉพาะตอนเสนอโครงการ และตอนลงมือปฏิบัติโครงการ ไม่มีการร่วมแบบครบวงจร

4) องค์กรอาสาสมัคร มูลนิธิ และชมรมต่างๆ มีมากมายแต่ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้เฉพาะ ขาดทุน ขาดเป้าหมายและหลักการที่แน่นอน และขาดการสนับสนุนอย่างค้ำมือ และที่สำคัญขาดแกนกลางของรัฐบาลและองค์กรเหล่านี้จะประสานคิดค้ำมืออย่างเป็นทางการในทุกระดับ

5) องค์การประชาชนส่วนใหญ่มักจะคอยดูแลผลประโยชน์และขยายผลประโยชน์ให้กับกรรมการ หรือสมาชิกในสังกัดมากกว่าถึงมือประชาชนโดยทั่วไป

อดิน รพีพัฒน์ (2527 : 107) กล่าวถึงข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมของชุมชน สรุปได้ เป็น 2 ประการ คือ (1) ความไม่แน่นอนในการทำมหากิน และ (2) ความเกรงใจและไม่แสดงออกซึ่งความเห็นของคน

ชัชอนันต์ สมุทวณิช (2527 : 33-34) กล่าวถึงการมีส่วนร่วม ในส่วนของระบบราชการกับการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้นโยบายและมาตรการของทางราชการ โดยได้แบ่งนโยบายและมาตรการของรัฐว่ามีประเภทหลักๆ อยู่ 4 ประเภท ได้แก่

ก) ให้กลไกอำนาจรัฐในระดับต่างๆ แล้วยแต่กรณี เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในทุกเรื่อง

ข) ให้รัฐหรือกลไกอำนาจรัฐในระดับต่างๆ แล้วยแต่กรณี เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในบางเรื่อง

ค) ให้ชุมชนและกลไกอำนาจรัฐในระดับต่างๆ แล้วยแต่กรณี ร่วมกันตัดสินใจในบางเรื่อง

ง) ให้ชุมชนเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ธีระพล พงษ์ราชสีมา (2527 : 242-246) กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม พอสรุปได้ ดังนี้

1. ปัญหาที่เกี่ยวกับระบบสังคม วัฒนธรรมที่จะเป็นพื้นฐานรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยปัจจุบันระบบการเมืองการปกครองของเรายังไม่มีการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนเท่าที่ควรและแนวคิดที่จะกระจายอำนาจออกไปยังได้รับการต่อต้านจากกลุ่มข้าราชการหรือผู้มีอำนาจกลุ่มเดิม

2. ปัญหาอุปสรรคอันเนื่องมาจากกระบวนการกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากปัจจุบันประเทศของเรากำลังเคลื่อนตัวจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การส่งเสริมการมีส่วนร่วมแบบเดิมซึ่งอยู่บนพื้นฐานของสังคมชนบทที่ยึดเอาคุณธรรมและความดีงามเป็นฐานรองรับจะต้องปรับเปลี่ยนไปเป็นการมีส่วนร่วมที่อยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและอื่นๆ แบบสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม

3. ปัญหาอุปสรรคอันเนื่องมาจากข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้เพราะความค้ำคอคุณภาพ การขาดทักษะ และการขาดจิตสำนึกในการปฏิบัติงานของข้าราชการทำให้เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ปัญหาอุปสรรคอันเนื่องมาจากระบบการยึดยึดคึกิจกรรม โครงการให้กับชาวบ้าน ปัญหานี้เกิดจากหลายปัจจัย เช่นระบบการงบประมาณที่ไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาที่ชาวบ้านมีเวลาว่าง ส่งผลให้ข้าราชการต้องยึดยึดโครงการให้กับชาวบ้านเพื่อให้ทันกับงบประมาณ หรือ การทำงานของข้าราชการที่ติดอยู่กับการพัฒนาแบบเก่าๆ การขาดการศึกษาทัศนคติและความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

5. ปัญหาอุปสรรคอื่นเนื่องมาจากการจัดระบบโครงสร้างการบริหารจัดการภายในหมู่บ้านที่ไม่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เช่น ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่ไม่มีวาระในการหมอบวช

6. ปัญหาอุปสรรคอื่นเนื่องมาจากอิทธิพลของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางระบบสื่อสารมวลชน โดยสื่อสารมวลชนจำนวนมากที่ให้ข้อมูลเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทุ่มเท อับเฉาหาปัญหา เห็นแก่ตัว ๆ ซึ่งสิ่งดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

7. ปัญหาอุปสรรคอื่นเนื่องมาจากความล้มเหลวในระบบการตลาดของชาวนาชาไร่ โดยชาไร่ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง แม้รัฐจะเข้ามาส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสหกรณ์หรือกองทุนเพื่อแก้ไขปัญหานี้แล้วก็ตาม แต่ก็ยากที่จะหลีกเลี่ยงจากการตกเป็นเครื่องมือในระบบกลไกตลาดที่ถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลางในเมือง เหตุนี้ทำให้ชาไร่ชาวนามีความยากลำบากต่อการสร้างระบบที่จะพึ่งพาตนเอง

บ้าง บุญปัญญา (2527 : 312 - 317) กล่าวถึงปัญหาในการมีส่วนร่วม และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ พอสรุปได้ ดังนี้

1. ปัญหาในการมีส่วนร่วมของประชาชน

(1) ขอบเขตของกิจกรรมในงานพัฒนาได้ถูกกำหนดไว้แล้วโดยหน่วยงานพัฒนา แล้วจึงสร้างวิชาการให้ชาไร่ชาวนามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่กำหนดขึ้น ให้ดูเหมือนว่าชาไร่ชาวนาเป็นผู้กำหนดกิจกรรมนั้นด้วยตนเอง แต่แท้จริงแล้วองค์กรพัฒนาได้ซ่อนเร้นจุดมุ่งหมายบางอย่างของตนเองไว้แล้วใช้เงื่อนไขต่างๆ ควบคุมกิจกรรมนั้นโดยไม่ให้ชาไร่ชาวนารู้ตัว

(2) การมีส่วนร่วมถูกพิจารณาว่าเป็นเพียงกระบวนการในการทำงาน เช่นเรื่องกระบวนการกลุ่ม เป็นการสร้างกิจกรรมผ่านตัวแทนจำนวนน้อยของชุมชนด้วยการสร้างผู้นำให้เป็นตัวแทนแนวคิดขององค์กรพัฒนา วิธีนี้เป็นกระบวนการที่ทำให้คล้ายกับว่าชาไร่ชาวนาหรือผู้นำของชุมชนนั้นคิดด้วยตนเองและปฏิบัติด้วยตนเอง

(3) เป้าหมายการพัฒนาที่กำหนดเป็นเพียงเป้าหมายระดับต่างๆ ซึ่งถูกกำหนดโดยเป้าหมายระดับชาติไว้เรียบร้อยแล้ว เมื่อกิจกรรมใดที่ไม่ประสบความสำเร็จก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นข้อบกพร่องของบุคคลระดับล่าง คือชาไร่ชาวนากับหน่วยงานพัฒนา โดยไม่ได้พิจารณาถึงเป้าหมายระดับชาติที่กำหนดเป้าหมายระดับล่าง ทำให้ชุมชนเป็นเพียงตัวรองรับเป้าหมายแห่งชาติ

(4) การพัฒนาที่ผ่านมามีจะมีการเสนอทางเลือกใหม่ๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การวิเคราะห์ การสรุปผล และการเสนอทางเลือกจะไม่มีชาไร่ชาวนาเข้ามาเกี่ยวข้องเลยนอกจากนี้การทำงานของหน่วยงานพัฒนา ยังคงเป็นระบบบนลงล่าง ทั้งๆ ที่ตามความหมายของการมีส่วนร่วมจะต้องส่งเสริมระบบการทำงานแบบล่างขึ้นบน

2. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

(1) ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลัก(main actor) ในการแก้ปัญหาของตนเอง องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวเสริมหรือผู้สนับสนุน

(2) เมื่อชาวบ้านเป็นตัวหลักในการทำงานแล้ว นักพัฒนาจากภายนอกควรเข้าไปเสริมในกระบวนการประเมินผล โดยใช้มาตรฐานของชุมชนเป็นตัวตั้ง

(3) องค์กรพัฒนาจะต้องปรับทัศนคติของตนไปปรับเอาทัศนคติของประชาชน เพื่อจับกระแสดความคิดของประชาชนให้ได้

(4) กิจกรรมพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน โดยองค์กรพัฒนาจะต้องเรียนรู้และซึมซับกรอบแนวคิดของชุมชนมาใช้ในองค์กรพัฒนาด้วย

(5) หน่วยงานภายนอกควรมีความชัดเจนในแง่เป้าหมายของการมีส่วนร่วมว่าในที่สุดแล้วภาพรวมของประเทศที่ต้องการคืออะไร และเป้าหมายรวมนี้จะไปสนับสนุนเป้าหมายของชุมชนได้อย่างไร

กิตติโชค ห้อยยี่งู(2527) ได้กล่าวถึงการสนับสนุนโรงเรียนว่าเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในโรงเรียน และกล่าวถึงปัญหาของการมีส่วนร่วมในการรับบริการและการให้การสนับสนุนโรงเรียนว่าอาจเกิดจากความพร้อมของโรงเรียน การบริหารโรงเรียนและการประชาสัมพันธ์ ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากประชาชน มาจากพื้นฐานความรู้ของประชาชน การประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและอื่นๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทำให้ประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในกิจการของโรงเรียนได้

สุรินทร์ กิจนิตยชีวี(2528 : 194 - 195) กล่าวถึงสภาพปัญหาที่เกิดจากการที่โรงเรียนดำเนินงานร่วมกับชุมชนว่ามาจากสาเหตุต่อไปนี้

1. ข้อจำกัดของระบบราชการเป็นอุปสรรคต่อการทำงานพัฒนา
2. ครูและภารโรงส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจว่าทำไมโรงเรียนจึงต้องเข้าไปปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน
3. หลักสูตรการศึกษาเป็นตัวกำหนดการปฏิบัติงานของครูและนักเรียน ทำให้มีข้อจำกัดในการที่จะบุกเบิกงานพัฒนา
4. ผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ยังยึดติดค่านิยมเก่า ต้องการให้บุตรหลานที่ได้รับการศึกษาเข้ารับราชการหรือรับจ้างทำงานเอกชนและยังขาดความเข้าใจในเรื่องการศึกษาเพื่อพึ่งตนเอง
5. ครูที่ปฏิบัติงานพัฒนาไม่ได้รับแรงสนับสนุนจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร
6. งานพัฒนาชุมชนเป็นงานหนักในการบุกเบิก

นอกจากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมแล้ว ยังมีนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวถึงปัจจัยเกี่ยวกับการสร้างความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งปัจจัย

ดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัจจัยในการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ดังนั้นในที่นี้จึงได้นำเสนอแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวเนื่องกับการสร้างความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนไว้ ดังต่อไปนี้

ปรีชา คัมภีรปรกรณ์(ในศุโขทัยธรรมาราช. 2540 : 124 - 125) กล่าวถึงองค์ประกอบที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน ไว้ 4 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. แนวนโยบายของโรงเรียน ถ้าหากโรงเรียนมีแนวนโยบายที่จะเปิด “ประตู” โรงเรียนแล้ว ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนก็จะเป็นไปในทางดี แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าหากโรงเรียน “ปิด” ประตูแล้ว ความสัมพันธ์จะเป็นไปในทางลบ
2. ความร่วมมือของบุคลากร ในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น บุคลากรในโรงเรียนทุกคนจะต้องประสานกันทุกฝ่ายจึงจะทำให้สำเร็จลงได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู เจ้าหน้าที่และนักเรียน
3. ความพร้อมของโรงเรียน หมายถึงความพร้อมด้านอาคารสถานที่และเครื่องอำนวยความสะดวกที่จะให้ความช่วยเหลือร่วมมือกับชุมชน
4. ความพร้อมของชุมชน นอกจากองค์ประกอบของโรงเรียนแล้ว องค์ประกอบของชุมชนก็มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าหากชุมชนไม่มีความพร้อมหรือไม่แน่ใจแล้ว การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายจะเกิดขึ้นไม่ได้ ความพร้อมของชุมชนในที่นี้หมายถึงความพร้อมในด้านความคิดเห็นและอื่นๆ

ศุวัฒน์ นุทธเมธา(2524 : 36 - 38) กล่าวถึงอุปสรรคและปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน ว่ามีสาเหตุจากสิ่งต่อไปนี้

1. ความสับสนในบทบาทของแต่ละฝ่าย เดิมโรงเรียนรับผิดชอบแค่ในทางวิชาการ โรงเรียนจึงมุ่งแต่การที่จะให้เด็กมีความรู้เนื้อหาวิชาตามหลักสูตร โรงเรียนจึงถือว่าไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบ้านให้มากนัก ส่วนทางบ้านก็เข้าใจว่าหน้าที่ของตนคือส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเท่านั้น ค่อไปก็เป็นหน้าที่ของโรงเรียน บ้านไม่จำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับโรงเรียน
2. ทฤษฎีและหลักการทางการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป ประชาชนทั่วไปไม่เข้าใจ ประชาชนมักพิจารณาโรงเรียนตามมาตรฐาน ความรู้สึก และค่านิยมของคน คนเองเคยมีประสบการณ์มาอย่างไรในวัยเด็ก ปัจจุบันก็ควรจะเป็นไปเช่นนั้น จึงทำให้ผู้ปกครองและพ่อแม่ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับโรงเรียน
3. ความแตกต่างของการดำเนินงานโรงเรียน โดยครูในโรงเรียนต่างๆ มีความเข้าใจในเรื่องการศึกษานแตกต่างกัน ทำให้ปฏิบัติแตกต่างกัน ผู้ปกครองและพ่อแม่ของเด็กยังมีความสับสนและไม่เข้าใจยิ่งขึ้น ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน
4. ผู้ปกครองเข้าใจงานและบทบาทของครูผิด โดยผู้ปกครองถือว่าครูเป็นบุคคลอีก

ประเภทหนึ่งแตกต่างไปจากประชาชนทั่วไป ซึ่งการเข้าใจผิดเช่นนี้อาจเกิดจากการค่านิยมชีวิตและการวางตัวของครูทำให้ประชาชนเข้าใจผิดก็ได้

5. ครูและผู้ปกครองไม่เข้าใจ ไม่เห็นความสำคัญและประโยชน์ของความสัมพันธ์ระหว่างกัน

6. ประชาชนไม่เข้าใจ วิทยากรวิจารณ์โรงเรียนด้วยความไม่เข้าใจ โดยบางครั้งเป็นเพราะหลงเชื่อคำบอกเล่าของบุคคลภายนอกของคนโดยไม่สืบหาสาเหตุข้อเท็จจริง ทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันสัมพันธ์กันไม่ได้

7. โรงเรียนไม่สนองความต้องการของผู้ปกครองและชุมชน โรงเรียนทำแต่สิ่งที่ตนเองคิดและเข้าใจ บางครั้งหลักสูตรขัดกับความเป็นไปและความเชื่อของประชาชนหรือโรงเรียนหวังจะให้ผู้ปกครองและชุมชนเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไป ผู้ปกครองและชุมชนไม่เข้าใจเข้าใจสิ่งที่ครูทำ

8. โรงเรียนมุ่งแต่ในเรื่องตนเองมากเกินไป

สุทธิขญา ชีระกุล (2521 : 57 - 59) กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้เกิดการขาดความร่วมมือไว้ 5 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. ทักษะของผู้ปกครอง (parent attitudes) โดยผู้ปกครองมีทัศนคติดั้งเดิมและประสบการณ์เก่าๆ ที่เคยมืดครู่และโรงเรียน ในลักษณะที่ไม่ส่งเสริมต่อการให้ความร่วมมือกับโรงเรียน เช่นคิดว่าการสอนนั้นเป็นหน้าที่ของครู การไม่ชอบครูเป็นรายบุคคล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยทำให้ผู้ปกครองไม่ให้ความร่วมมือกับโรงเรียน

2. ทักษะของครู (teacher attitudes) โดยครูส่วนมากไม่ชอบพบผู้ปกครอง เพราะกลัวว่าผู้ปกครองจะมาตำหนิเกี่ยวกับการสอนการอบรมเด็ก กลัวว่าครูจะมานั่งดูการสอนและควบคุมชั้น กลัวว่าจะถูกข่มขู่และต่อว่าเรื่องต่างๆ อันเนื่องมาจากเด็ก ฯลฯ ดังนั้นครูจึงพยายามหลีกเลี่ยงการพบปะกับผู้ปกครอง

3. การเข้าใจผิด (misunderstanding) เช่นผู้ปกครองเชื่อถูกหลอมนมากกว่าการหาเหตุผลอันควร ซึ่งบางครั้งทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อกันได้ง่าย ผู้บริหารควรเร่งแก้ปัญหานี้ เช่นการมีจดหมายถึงผู้ปกครอง การเชิญผู้ปกครองมาเยี่ยมโรงเรียน หรือการออกเยี่ยมบ้านผู้ปกครอง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้โรงเรียนและผู้ปกครองได้ปรับความเข้าใจกัน

4. นโยบายของโรงเรียน (school policies) ผู้ปกครองจะไม่ให้ความร่วมมือถ้าไม่พอใจนโยบายบางอย่างของโรงเรียน เช่น การไม่อนุญาตให้เด็กออกไปรับประทานอาหารกลางวันที่บ้าน การกักเด็กไว้ทำให้เด็กกลับรถหรือเรือไม่ทัน หรือการให้ร่วมกิจกรรมเกินเวลาปกติ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ผู้บริหารควรอธิบายให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้าใจถึงเหตุผลของโรงเรียน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของโรงเรียนด้วย

5. การให้บริการแก่นักเรียน (pupil welfare service) ผู้ปกครองจะพอใจที่ทราบว่าโรงเรียนเอาใจใส่ห่วงใยนักเรียนหรือให้บริการอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการเรียนวิชาต่างๆ เช่นเปิดสอน

พิเศษให้เด็กก่อนสอบ พอใจที่บุตรหลานได้ทุนศึกษาต่อ พอใจที่โรงเรียนแก้ปัญหาให้ถูกหลานได้ แต่จะไม่พอใจที่ทราบว่า โรงเรียนไม่เอาใจใส่ดูแลเด็กเท่าที่ควร เช่นเด็กได้รับบาดเจ็บจากการเล่นกีฬา เด็กป่วยไข้แล้วทางโรงเรียนไม่เอาใจใส่ เด็กทะเลาะกันจนได้รับอันตราย เป็นต้น สิ่งที่เป็นบริการเหล่านี้ถ้าโรงเรียนทำได้ก็ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน แต่ถ้าจัดบริการให้ไม่ดีก็จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความสัมพันธ์

3.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม

สนานจิตร์ สุคนธ์ทรัพย์ (Snanchit Sukontasap, 1978 : 126-128) ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในโรงเรียนชุมชนและประสิทธิผลของโรงเรียนในประเทศไทย พบว่าปัญหาที่ขัดขวางการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนชุมชน คือ การขาดแคลนด้านอาคารสถานที่ การขาดแคลนบุคลากรโดยเฉพาะบุคลากรด้านวิชาชีพ ความไม่เพียงพอในเรื่องงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือ ความไม่ยืดหยุ่นของหลักสูตร การไม่เปลี่ยนแปลงวิธีการสอนของครู การขาดการประสานงานกับชุมชน การขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความยากจนของประชาชนในชุมชน และความไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสาร นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในระดับคัดสรรใจและการเข้ามาสนับสนุนโครงการมีอยู่ในระดับปานกลาง โดยการสนับสนุนด้านการเงินมีความเด่นชัดมากกว่าการสนับสนุนด้านอื่นๆ

กรรมิกา รมดี (2524) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในแบบต่างๆ คือ การร่วมประชุม การร่วมออกแรง การรวมออกเงิน การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การร่วมเป็นผู้นำ การร่วมเป็นคณะกรรมการ การร่วมเป็นผู้ชักชวน และการร่วมเป็นริเริ่ม โดยมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด รองลงมาคือ ร่วมออกแรง และร่วมเป็นผู้ชักชวน ผู้ที่มีอิทธิพลในระดับท้องถิ่นที่ชักจูงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ กำนัน พัฒนาการ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำอื่นๆ สิ่งที่น่าสนใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มากที่สุดได้แก่ ความต้องการที่จะได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ส่วนผลของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลได้แก่ เพศ ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพในหมู่บ้าน และการเคยเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นมาก่อน มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยจิตใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคือ เกียรติ และความต้องการอาชีพใหม่ๆ มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วม ผู้นำท้องถิ่นได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ ครู คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่โครงการสารภี เจ้าหน้าที่เกษตรและพัฒนาการ มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วม

ของประชาชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การร่วมประชุม การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การร่วมเป็นผู้ริเริ่ม และการร่วมเป็นผู้ชักชวน

นิตยา วีระพงศ์ (2525 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับความร่วมมือของประชาชนในการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยรายได้เฉลี่ยของครอบครัว และการมีตำแหน่งในชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับความร่วมมือในการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

สุจินต์ คาววิระกฤต (2527) ทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนบทระดับการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527 โดยการสัมภาษณ์ประชากรซึ่งเป็นหัวหน้าครัวเรือนและเป็นสมาชิก/ภรรยา ของหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 116 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้ดีว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกินไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

3. ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการเกียรติ และการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนากรอำเภอ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนความคาดหวังต่อรางวัลการประกวดหมู่บ้าน และความต้องการมีความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้านไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528 : 166-168) ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาข้อสรุปบางประการในการที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนา และคำถามสำคัญที่สุดที่ใช้เป็นจุดเน้นของการวิจัยคือคำถามที่ว่า ทำไมประชาชนจึงเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาภายในหมู่บ้านของคน การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาในหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการพัฒนา 24 หมู่บ้านในจังหวัดอุตรธานีและศรีสะเกษ ผลการวิจัยในส่วนของปัจจัยที่ผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยกลุ่มปัจจัย 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อม ได้แก่ปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่กำหนดกรอบหรือขอบเขตความจำเป็นในการจัดทำโครงการพัฒนา

2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น ในส่วนนี้จำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 ผู้นำภายในหมู่บ้านเอง โดยทั่วไปได้แก่ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนันและ

ผู้ใหญ่บ้าน

2.2 ผู้นำจากภายนอก ในการวิจัยครั้งนี้พบว่าผู้นำจากภายนอกทั้งหมดเป็นตัวแทนจากส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ

ในส่วนของปัจจัยจากบุคคลอื่นนี้ ผู้วิจัยพบว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการเข้าร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท

3. รางวัลตอบแทน ผู้วิจัยพบว่ารางวัลตอบแทนที่แต่ละบุคคลได้รับ เช่น ค่าตอบแทนแรงงานจากการเข้าร่วมโครงการ กศช. เป็นปัจจัยผลักดันสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม

4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เป็นปัจจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเมื่อเรียงลำดับตามความสำคัญของกลุ่มปัจจัยนี้แล้ว จะได้แก่ปัจจัยที่เกี่ยวกับ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมที่หมู่บ้านจะได้รับ ความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าขัดข้องเมื่อถูกชักชวน หรือรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วม ความปรารถนาให้เกิดความสามัคคี และความสนใจส่วนบุคคล

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าสังคมชนบทได้เปลี่ยนไปจากเดิมในแง่ของการเข้ามามีส่วนร่วม โดยการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเป็นการมีส่วนร่วมโดยมีเงื่อนไข กล่าวคือ มีเงื่อนไขว่าจะไม่กระทบต่อการประกอบอาชีพ สอดคล้องกับความสนใจ เป็นต้น และการที่รัฐบาลให้ผลตอบแทนการเข้าร่วมกิจกรรมในรูปตัวเงินเริ่มส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมกิจกรรมอยู่บ้าง คือทำให้การชักชวนให้ประชาชนร่วมเสียผลประโยชน์ไปได้ยากกว่าเดิม หากการเข้าร่วมนั้นไม่ได้ส่งผลตอบแทนเฉพาะคน

กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (2529) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกองค์กรสตรีในการพัฒนาชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี กพสม.โดยเลือกศึกษาจากปัจจัย 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ปัจจัยด้านสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่

- 1) ระดับรายได้
- 2) การเป็นสมาชิกกลุ่ม
- 3) การเป็นผู้มีที่องดิน

2. ปัจจัยทางการติดต่อสื่อสาร

- 1) การติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน
- 2) การได้รับการอบรมชี้แจง
- 3) การติดต่อกับผู้นำท้องถิ่น

3. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาสังคมได้แก่ความรู้ความเข้าใจในหลักการ วัตถุประสงค์

การยอมรับในการดำเนินงานขององค์กรสตรี

วันเพ็ญ วอกลาง (2533) ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาหาความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ใช้แหล่งน้ำที่ได้รับรางวัลและไม่ได้รับรางวัล และเพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำ

ขนาดเล็ก ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำที่ได้รับรางวัลและไม่ได้รับรางวัล โดยบทบาทของกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นเพียงปัจจัยเดียวที่มีผลกระทบต่อการใช้มีส่วนร่วมของเกษตรกร และ ปัจจัยการฝึกอบรม การนิเทศงาน ส่งผลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ

อุษา ภูมิ(2535) ทำวิจัยเรื่อง ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสาคร ได้ผลการวิจัยว่า ลักษณะของชุมชนมีส่วนกำหนดความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนต่อการทำกิจกรรมร่วมกับโรงเรียนประถมศึกษา โดยสมาชิกในชุมชนเกษตรกรกรมให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมมากกว่าชุมชนอุตสาหกรรม ซึ่งเพศ วัยของบุคคล รายได้และระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับระดับความร่วมมืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.00, 0.00, 0.03 และ 0.02

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านช่วยกันรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อในเรื่องการนับถือผี ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่า ขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็ยึดถือป่าว่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชนไม่ใคร่ของหลวง ชาวบ้านทุกคนจึงมีจิตสำนึกร่วมกันถึงสิทธิและหน้าที่ในการจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าไปพร้อม ๆ กัน ในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมเมื่อศึกษาด้วยวิธีการเชิงปริมาณ แต่ในการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างมาก แต่เป็นการมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการทำให้ไม่สามารถวัดได้ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ

จากเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การวิจัยทางการศึกษาและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ครั้งที่ 9 (9-12 ตุลาคม 2538) มีบทความของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน 2 เรื่องได้แก่

งานวิจัยของ นริวรรธ พรหมชุม เรื่อง การมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นงานวิจัยของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ดำเนินการวิจัยในช่วง มกราคม 2534 - ธันวาคม 2537 ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาในการมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาว่ากรรมการศึกษาส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับงานและบทบาทของตน ไม่มีเวลาและมีส่วนร่วมและมีแต่ถูกขอร้องจากทรัพย์สินถึงของ ส่วนปัญหาของกรรมการศึกษาก็คือครั้งหนึ่งคือผู้บริหาร โรงเรียนไม่ให้โอกาสในการมีส่วนร่วมและขาดความร่วมมือจากประชาชนเวลาไปติดคือ

งานวิจัยของ ณรงค์ ทองใบ เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในจังหวัดสตูล ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ดำเนินการวิจัยในช่วง พฤศจิกายน 2536 - พฤศจิกายน 2537 ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่กระทบต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 5 ปัจจัย ได้แก่ การเป็นผู้นำท้องถิ่น

อาชีพ การได้รับการยอมรับนับถือ การไม่มีเวลาเพียงพอ และ เจ้าหน้าที่ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจ

จากการสืบค้นบทคัดย่อของวิทยานิพนธ์ในซีดีรอม(Abstract on CD-ROM) จากสถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการศึกษา มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการมีส่วนร่วม ดังนี้

บีแอส(Bias, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก(EDD) สาขาบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอคลาโฮมาเมื่อปี 1994 เรื่อง ทดดูกิจกรรมของศึกษาธิการต่อการเปลี่ยนแปลงภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียน 2 แห่งใน 2 เขตการศึกษา ได้ข้อสรุปว่า คุณสมบัตินี้ ความเชื่อและการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียนมีผลต่อการชักจูงชุมชนโดยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน กับผู้นำชุมชนในเรื่อง คุณสมบัตินี้ ความเชื่อ และการปฏิบัติของผู้บริหารโรงเรียน มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงการรับรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม นิเวศวิทยา และระบบสังคมซึ่งเป็นบรรยากาศของโรงเรียน

บริทเทิล(Brittle, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก (EDD) สาขาบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐเทนเนสซีตะวันออก เมื่อ ปี 1994 ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ โดยมุ่งศึกษาทัศนคติของผู้บริหารต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ผลการวิจัยพบว่าโดยทั่วไปแล้ว (1)ผู้บริหารมีความเชื่อดีอย่างมากต่อการที่ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนและผู้บริหารรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของตนที่ต้องสร้างสิ่งนี้ให้เกิดขึ้น (2)เพศของผู้บริหารไม่มีผลต่อทัศนคติเรื่องนี้ (3)ผู้บริหารที่มีอายุน้อยจะสนับสนุนให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้สอนพิเศษที่บ้าน(home tutors) และเป็นผู้ร่วมเรียน(co-learners)กับเด็กในปกครอง มากกว่าผู้บริหารกลุ่มที่มีอายุมากกว่า (4) ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการสอนระดับประถม มีความเชื่อดีต่อผู้ปกครองทั้งที่มีฐานะ ต่ำ กลาง และสูง ว่ามีความสามารถในการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง(involve) ได้เท่าเทียมกัน (5)อาจารย์ใหญ่ที่จบวิชาเอกการประถมศึกษาจะสนับสนุนอย่างมากให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย การเป็นผู้สอนพิเศษแก่นักเรียนที่บ้าน และการเป็นผู้ร่วมเรียน โดยทั่วไป อาจารย์ใหญ่จะสนับสนุนให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เกี่ยวกับการกำหนดวัตถุประสงค์ การวางแผนการใช้จ่ายเงินและเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตร มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการประเมินบุคลากรและการจ้างงานบุคลากร

ฟอสเตอร์ (Foster, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท (MA)สาขาบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยไซมอน เฟรเซอร์ (แคนาดา) เมื่อ ปี 1993 เรื่อง ประเภทของผู้ปกครองที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง : ผลต่ออัตราการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน เนื่องจากผู้วิจัยสงสัยว่า ทำไมโรงเรียนจึงพยายามที่จะให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมอย่างห่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับการเรียนการสอน ทั้งๆ ที่งานวิจัยที่

ผ่านมาค่างสนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และเพื่อความเข้าใจว่า โรงเรียนให้คุณค่ากับผู้ปกครองอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้ทดสอบเพื่อจัดประเภทของผู้ปกครองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโรงเรียน

ผลการวิจัยระบุว่า ผู้ปกครองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโรงเรียนแยกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ผู้ปกครองที่เข้ามาในโรงเรียนและอาสาทำงานต่างๆ ในโรงเรียน หรือเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมสภาที่ปรึกษาของโรงเรียน ซึ่งผู้ปกครองประเภทนี้จะมีผลต่อนักเรียนในทางอ้อม (2) ผู้ปกครองประเภทที่สอง เป็นประเภทที่ส่งผลต่อนักเรียนโดยตรง ได้แก่ผู้ปกครองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโรงเรียนการสอนโดยการช่วยนักเรียนทำการบ้าน หรือช่วยทำโครงการให้กับนักเรียน

สไตรบลิง(Stribling, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก (EDD) สาขาบริหาร การศึกษาของมหาวิทยาลัยเท็กซัส (Texas A&M University)เมื่อปี 1993 เรื่อง "การริเริ่มเพื่อการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน(School Based Management) ในโรงเรียนประถมศึกษาที่ดั่งขึ้นใหม่ของรัฐเท็กซัส : กระบวนการและผลผลิต" เนื่องจากการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน(SBM)มีความเชื่อว่า โรงเรียนแต่ละแห่งมีความต้องการที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง และการที่จะระบุความต้องการเหล่านั้นได้ก็โดยการได้ทราบความต้องการของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนซึ่งได้แก่กลุ่มผู้ปกครอง ครูและนักเรียน ในการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน โรงเรียนแต่ละแห่งจะให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(stakeholders)ในการค้นหาสาเหตุ การสร้างสรรค์แนวทาง การนำไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผล ซึ่งเป็นวิธีการใหม่ ที่ใช้ในการแก้ปัญหาและการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้กับนักเรียน

การศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการนำการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานไปใช้ที่โรงเรียนประถมศึกษา Rock Prairie ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษานแห่งใหม่ในรัฐเท็กซัส โดยศึกษานี้เป็นการค้นหาความจริงจากสภาพธรรมชาติ (naturalistic inquiry)โดยผู้วิจัยมุ่งตรวจวิเคราะห์ถึงผลกระทบของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปใช้ในเรื่องเกี่ยวกับ การเงิน การคัดเลือกบุคลากร ขวัญของครู และการจัดการในเรื่องเกี่ยวกับอาณาบริเวณของโรงเรียน

ผลการตรวจสอบได้แสดงว่าการบริหารโรงเรียนแบบ SBM นั้น ทั้งครูและผู้ปกครองต่างพัฒนาความเป็นเจ้าของ(ownership)ในการทำหน้าที่ให้กับโรงเรียนเหมือนกับว่าพวกเขาได้ผูกพันตัวเองไว้กับผลผลิตและการสร้างความสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยนี้ยังระบุว่าผู้ที่ผู้ปกครองได้เข้ามาเป็นหุ้นส่วน(partners)ของกระบวนการทางการศึกษาที่ใช้การบริหารโรงเรียนแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานนี้ได้นำไปสู่การขยายการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องให้มากยิ่งขึ้น แม้การบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานจะทำให้บุคลากรของโรงเรียนรู้สึกว่ามีความเป็นนักวิชาชีพมากขึ้น รวมทั้งช่วยขยายการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของผู้ปกครองกับโรงเรียน แต่นักเรียนก็ยังคงเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นเบื้องต้น

บรรยากาศที่ดีของโรงเรียน ของกลุ่มครู และการพัฒนาความเป็นหุ้นส่วน(partnerships)ของผู้ปกครอง เป็นสิ่งนำไปสู่การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และการที่ทีมงานของโรงเรียนได้

เข้ามามีส่วนในการคัดเลือกบุคคลากร มีส่วนในกระบวนการด้านการเงิน และมีส่วนในการปรับปรุงโรงเรียน เป็นสิ่งที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำในสิ่งที่ตรงกับความต้องการของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น

อะบรามสัน(Abramson, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก(PhD) สาขาบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เมื่อปี 1992 เรื่อง "การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องของผู้ปกครองนักเรียนในโครงการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในโรงเรียนของรัฐนิวยอร์ก" งานวิจัยนี้ต้องการทราบว่าโครงการลักษณะใด ระดับ district และโรงเรียนระดับใดที่กระทบต่อโครงการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ

ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนที่ริเริ่มโครงการจากความมีภาวะผู้นำของอาจารย์ใหญ่มีส่วนร่วมจากผู้ปกครองมากกว่าโครงการแบบอื่นๆ

โอเมียร์(O'Meara, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก(EDD) สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยอริโซนาเมื่อปี 1994 เรื่อง "หลักเหตุผลของอาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาที่มีคือผู้ปกครอง เกี่ยวกับความเข้าใจ การใช้ประโยชน์ การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว รวมทั้งทรัพยากรของชุมชน เพื่อการพัฒนาการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องของผู้ปกครอง"

งานวิจัยนี้ ต้องการศึกษาว่า อาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาในเขตเมืองที่มี SES ต่ำ ว่าพวกเขามีความรู้ดีอย่างไรกับการใช้ประโยชน์จากครอบครัวและทรัพยากรของชุมชน ในโครงการให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน รวมทั้งศึกษาการรับรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับธรรมชาติของผู้ปกครองในการเข้ามามีส่วนร่วมและศึกษาการรับรู้ต่อบทบาทของอาจารย์ใหญ่ในการพัฒนาการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่อาจารย์ใหญ่พูดว่าได้เกิดขึ้นกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงว่าคืออะไรบ้าง

ผลการวิจัยพบว่า เมื่ออาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษามีความเข้าใจและให้คุณค่าแก่ครอบครัวและทรัพยากรของชุมชนแล้วผู้ปกครองจะเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนมากขึ้น อีกรว่านั้นเมื่อระบบกลไกเอื้ออำนวย ผู้ปกครองจะเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรและความรู้ในโรงเรียนอย่างมีความหมายขึ้น

ผู้ปกครองที่ได้รับอำนาจจากอาจารย์ใหญ่ จะแสดงบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจมากขึ้น พวกเขาจะมีภาวะผู้นำที่เหมาะสม ที่จะเข้ามารับผิดชอบต่อการศึกษาของบุตรหลานของเขา โดยพวกเขาจะได้อำนาจอย่างแท้จริงในการเข้ามามีส่วนร่วมและเข้ามาเป็นผู้มีส่วนในการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานของเขา

ลอง(Long, CD-ROM) ทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก (EDD) สาขาบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยมิชิแกนตะวันออกเมื่อปี 1995 เรื่อง "การแสดงภาวะผู้นำของอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนประถมศึกษากับการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของผู้ปกครอง"

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบภาวะผู้นำของอาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษา ในรัฐมิชิแกนที่ผู้ปกครองมีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนในระดับต่ำ กลางและสูงซึ่งผลการวิจัยพบว่า การแสดงภาวะผู้นำของอาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาที่มีความแตกต่างกัน เมื่อพิจารณาระดับการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องของผู้ปกครองกับโรงเรียนที่ต่างกันโดยภาพรวม สำหรับอาจารย์ใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ ผู้ปกครองจะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียนสูง แต่ในส่วนของตัวแปรด้านลักษณะของโรงเรียน จำนวนปีที่ เป็นอาจารย์ใหญ่ วิธีการฝึกประสบการณ์ในการเป็นผู้นำเพื่อได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครอง ตัวแปรเหล่านี้ต่างไม่ได้ส่งเสริมต่อความแตกต่างในการแสดงภาวะผู้นำของอาจารย์ใหญ่ ส่วนตัวแปรเพศของอาจารย์ใหญ่ กลับมีความแตกต่างกัน โดยอาจารย์ใหญ่เพศหญิงมีการแสดงลักษณะผู้นำที่ส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมสูงกว่าอาจารย์ใหญ่เพศชาย

4. สรุปแนวคิดหลักเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น พบว่ากรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ การมีส่วนร่วมของโคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980) เป็นกรอบแนวคิดที่ครอบคลุมมากที่สุด โดยแนวคิดดังกล่าวครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นบริบทของการมีส่วนร่วม และส่วนที่เป็นมิติของการมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามยังมีนักวิชาการอีกหลายคนที่เสนอแนวคิดและผลการวิจัยทั้งในส่วนที่สอดคล้องและ ส่วนที่แตกต่างไปจากกรอบแนวคิดของโคเฮนและอัฟฮอฟ ซึ่งจะนำเสนอให้เห็นพอเป็นสังเขป ดังนี้

ในส่วนของบริบทของการมีส่วนร่วม โคเฮนและอัฟฮอฟ แยกออกเป็น 2 ส่วนคือ 1)คุณลักษณะของโครงการที่กระทบต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ ผลกระทบต่อการเข้าสู่โครงการ ผลกระทบของผลประโยชน์ และผลกระทบของการออกแบบโครงการ 2)ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมต่อกิจกรรม การมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ ปัจจัยด้านกายภาพและธรรมชาติ และปัจจัยด้านสังคม

สำหรับมิติในการมีส่วนร่วม โคเฮนและอัฟฮอฟ จำแนกออกเป็น 3 มิติ คือ 1)มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร 2) ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม และ 3)มีส่วนร่วมด้วยวิธีการอย่างไร โดยแต่ละมิติมีปัจจัยย่อยๆ อีกเป็นจำนวนมาก(ดูรายละเอียดในหน้า 58 - 59)

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดและงานวิจัยของนักวิชาการอื่นๆ พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนามีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของโคเฮนและอัฟฮอฟ เช่น งานวิจัยของปรัชญา เวสารัชช (2528) ที่วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน มีผลการวิจัยที่ระบุว่าสภาพแวดล้อม อันได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่กำหนดกรอบหรือขอบเขตความจำเป็นในการจัดทำโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังพบว่า รางวัลตอบแทนเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม

ในส่วนของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการศึกษา พบว่ามีนักวิชาการหลายคนที่เสนอแนวคิดและผลการวิจัยว่าปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน เช่น ความพร้อมของโรงเรียน การดำเนินงานของโรงเรียน บุคลากรของโรงเรียน การบริหารโรงเรียน ความร่วมมือของบุคลากรในโรงเรียน การปฏิบัติของโรงเรียน ฯลฯ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (ดูรายละเอียดในหน้า 67-70, 73-76) ซึ่งส่วนนี้แตกต่างจากแนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ โดยโคเฮนและอัทซอพให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของโครงการพัฒนา แต่การมีส่วนร่วมทางการศึกษาดังกล่าวให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆ เกี่ยวกับโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดการศึกษา

นอกจากนี้ยังพบว่ามีงานวิจัยของ สไตรบลิ้ง(หน้า 75) เป็นงานวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองกับโรงเรียนตั้งแต่ขั้นร่วมค้นหาสาเหตุ การสร้างสรรค์แนวทาง การนำไปปฏิบัติ และการประเมินผล ซึ่ง การมีส่วนร่วมเช่นนี้ อยู่ในกรอบแนวคิดของ โคเฮนและอัทซอพ โดยกล่าวไว้ในส่วนของเรื่องที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม(What) แต่งานของสไตรบลิ้ง ได้แสดงให้เห็นถึงผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้ปกครองที่เข้ามาทำงานร่วมกัน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนทำให้ผู้ปกครองมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นหุ้นส่วน(partnerships) และเป็นเจ้าของโรงเรียน(ownerships) โดยผลของปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลให้โรงเรียนสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้ว แนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ เป็นแนวคิดที่นำไปใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมต่างๆ ไปได้กว้างขวางที่สุด แต่การนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การมีส่วนร่วมทางการศึกษา จะต้องพิจารณาในรายละเอียดเพิ่มขึ้นด้วย ตัวอย่าง เช่น การปรับจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของโครงการ มาเป็น ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียนเป็นต้น นอกจากนี้ผู้ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมไม่ควรละเลยที่จะนำสิ่งที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนร่วมและความรู้สึกทางจิตใจ เช่น ความรู้สึกเป็นเจ้าของ หรือความรู้สึกว่าเป็นหุ้นส่วน มาใช้ในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมด้วย

5. สรุปแนวคิดในการวิจัย

จากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการจัดการศึกษา แนวคิดของนักวิชาการ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการมีส่วนร่วมที่ศึกษาไว้ข้างต้น สรุปเป็นกลุ่มปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่องาน/โครงการต่างๆ ได้ 3 กลุ่มปัจจัยใหญ่ๆ ได้แก่

1. กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งที่นี้หมายถึงระบบที่แวดล้อมชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ อยู่ ได้แก่

- สภาพทางเศรษฐกิจ
- ลักษณะการเมืองการปกครอง การกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครอง และ

นโยบายของราชการ

- ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี
- เทคโนโลยี
- สภาพแวดล้อมด้านความปลอดภัย
- สภาพแวดล้อมทางกายภาพและลักษณะของถิ่นฐานที่ชุมชนตั้งอยู่
- การติดต่อสื่อสารและอิทธิพลของการโฆษณาประชาสัมพันธ์
- การปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การนิเทศงาน การฝึกอบรม และการประชาสัมพันธ์

สัมพันธ์

2. ปัจจัยเกี่ยวกับหน่วยงาน ได้แก่

- ความพร้อมของหน่วยงาน ได้แก่ความพร้อม ในเรื่องงบประมาณที่สนับสนุนโครงการ ความพร้อมเรื่องเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรในการปฏิบัติงาน
- เป้าหมาย นโยบาย และหลักการของหน่วยงาน
- คุณสมบัติและภาวะผู้นำของผู้บริหาร
- ระบบกลไกในการดำเนินงานของโรงเรียน
- วิธีการที่หน่วยงานปฏิบัติต่อประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแบบไม่ครบวงจร การไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม การขอบริจาคทรัพย์สินของจากประชาชน ความไม่ยืดหยุ่นของโครงการ/หลักสูตร การไม่เปลี่ยนแปลงวิธีการทำงาน(เช่นครูไม่เปลี่ยนแปลงวิธีการสอน) รวมถึงวิธีการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน เป็นต้น
- การติดต่อสื่อสาร/การทำงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น
- การอบรมชี้แจงให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมเข้าใจในจุดมุ่งหมายของโครงการ
- ความต่อเนื่องในการสนับสนุนการเข้ามามีส่วนร่วม
- การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- การประชาสัมพันธ์ของหน่วยงาน
- ระบบการจัดทำโครงการแบบยึดเย็บคให้ประชาชน
- รูปแบบการบริหารหน่วยงาน
- ความร่วมมือของบุคลากรในหน่วยงาน
- การให้ความสำคัญของหน่วยงาน
- การตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน
- ทักษะคึกของบุคลากร ในหน่วยงาน(ผู้บริหารและครู)
- ความไม่สะดวกในการติดต่อสื่อสาร

8. ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน ปัจจัยส่วนนี้แยกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบพื้นฐานของชุมชน และ ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลากรในชุมชน

3.1 ปัจจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

- ลักษณะของชุมชน ได้แก่ ชุมชนแบบเกษตรกรรม ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนชนบท หรือชุมชนเมือง เป็นต้น

- ระบบการบริหารภายในชุมชน

- ความพร้อมของชุมชน

3.2 ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลากรในชุมชน ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะของบุคลากรในชุมชน และปัจจัยทางด้านจิตวิทยาสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 ปัจจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะของบุคลากรในชุมชน ได้แก่

- รายได้และฐานะทางเศรษฐกิจ

- การมีเวลาว่าง

- ภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัว

- อายุ

- ความรู้/การศึกษา

- ขนาดของครอบครัว

- ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

- พฤติกรรมส่วนบุคคล

- อาชีพ /ลักษณะของอาชีพ

- การรู้จักบทบาทของตนเอง

- ความคุ้นเคยต่อการรับคำสั่ง

- การเป็นเจ้าของที่ดิน

3.2.2 ปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคมของคนในชุมชน ได้แก่

- ความคาดหวังต่อประโยชน์ที่จะเกิดต่อส่วนร่วม

- ความเกรงใจและไม่แสดงความเห็นของประชาชน

- การไม่กล้าขัดขืนเมื่อถูกชักชวน หรือได้รับการร้องขอ

- การเป็นสมาชิกของกลุ่ม

- ความร่วมมือของประชาชนอื่นๆ

- วิธีการติดต่อของเจ้าหน้าที่

- สถานภาพทางสังคม

- การได้รับเกียรติจากชุมชน

- ความต้องการ/ความสมัครใจจริง
- การมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน
- การมีสถานการณ์มาบีบบังคับ
- ความเข้าใจต่อหลักการหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ
- ความต้องการได้รับความรู้
- การเคยเป็นสมาชิกของกลุ่มอื่นมาก่อน
- ความต้องการอาชีพใหม่ๆ
- ความรู้สึกที่ตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน
- การได้รับการชักชวนจากคนอื่น
- การได้รับรางวัลตอบแทน
- ความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วม
- ความปรารถนาให้เกิดความสามัคคี
- ความสนิทสนมส่วนบุคคล
- การได้รับการอบรมชี้แจง
- การถูกขอร้องจากทรัพย์สินตั้งของ

เนื่องการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนกับ โรงเรียนประถมศึกษา โดยมุ่งศึกษาว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และเป็นการศึกษาที่พิจารณาจากปัจจัยในทุก ๆ ด้านโดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยเมื่อพิจารณาจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ แล้ว พบว่า แนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ เป็นแนวคิดที่เป็นระบบและครอบคลุมเป็นอย่างมาก โดยแนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับ ปัจจัย 4 กลุ่ม คือ ใคร ทำอะไร ทำอย่างไร และ สภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร โดยไม่ได้เน้นความสำคัญของหน่วยงานที่เป็นผู้ดำเนินงานและชุมชนหรือท้องถิ่นของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการ ซึ่งสองส่วนที่กล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่า แนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ ไม่ครอบคลุมเพียงพอ แต่เนื่องจากโคเฮนและอัทซอพ เสนอแนวคิดในลักษณะของการนำโครงการที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชนบท ดังนั้นแนวคิดของทั้งสองจึงไม่ได้เน้นที่หน่วยงาน แต่เน้นที่ลักษณะของโครงการแทนเช่นเดียวกับการที่โคเฮนและอัทซอพ ไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านชุมชนมากนัก เนื่องจากปัจจัยส่วนนี้ โคเฮนและอัทซอพ นำไปไว้ในส่วนของสภาพแวดล้อม แต่สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ต้องการวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษา ดังนั้นกลุ่มปัจจัยสำคัญที่ต้องวิเคราะห์ถึง จะต้องประกอบด้วยกลุ่มปัจจัย 3 กลุ่ม ได้แก่ (1)กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน (2)กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน และ (3)กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม โดย การมีส่วนร่วมเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากปัจจัยทั้ง 3 กลุ่มนี้ ซึ่งก็คือสิ่งที่จะตอบว่า ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องอะไร และมีส่วนร่วมด้วยวิธีการอย่างไร

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักวิชาการและผลงานการวิจัยต่างๆ สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้นของการวิจัยครั้งนี้ ได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน จำนวนออกได้เป็น 3 กลุ่ม ปัจจัย ได้แก่

1.1 กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน ได้แก่ ลักษณะของโรงเรียน คุณลักษณะของบุคลากรในโรงเรียน และวิธีดำเนินงานของโรงเรียน

1.2 กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชน และคุณลักษณะของบุคคลในชุมชน

1.3 กลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยี ประสิทธิภาพเป็นมา สภาพแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพ

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ในส่วนนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัย 3 กลุ่มข้างต้น ซึ่งผลดังกล่าวพิจารณาเป็น 3 ด้าน ได้แก่

2.1 เรื่องที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

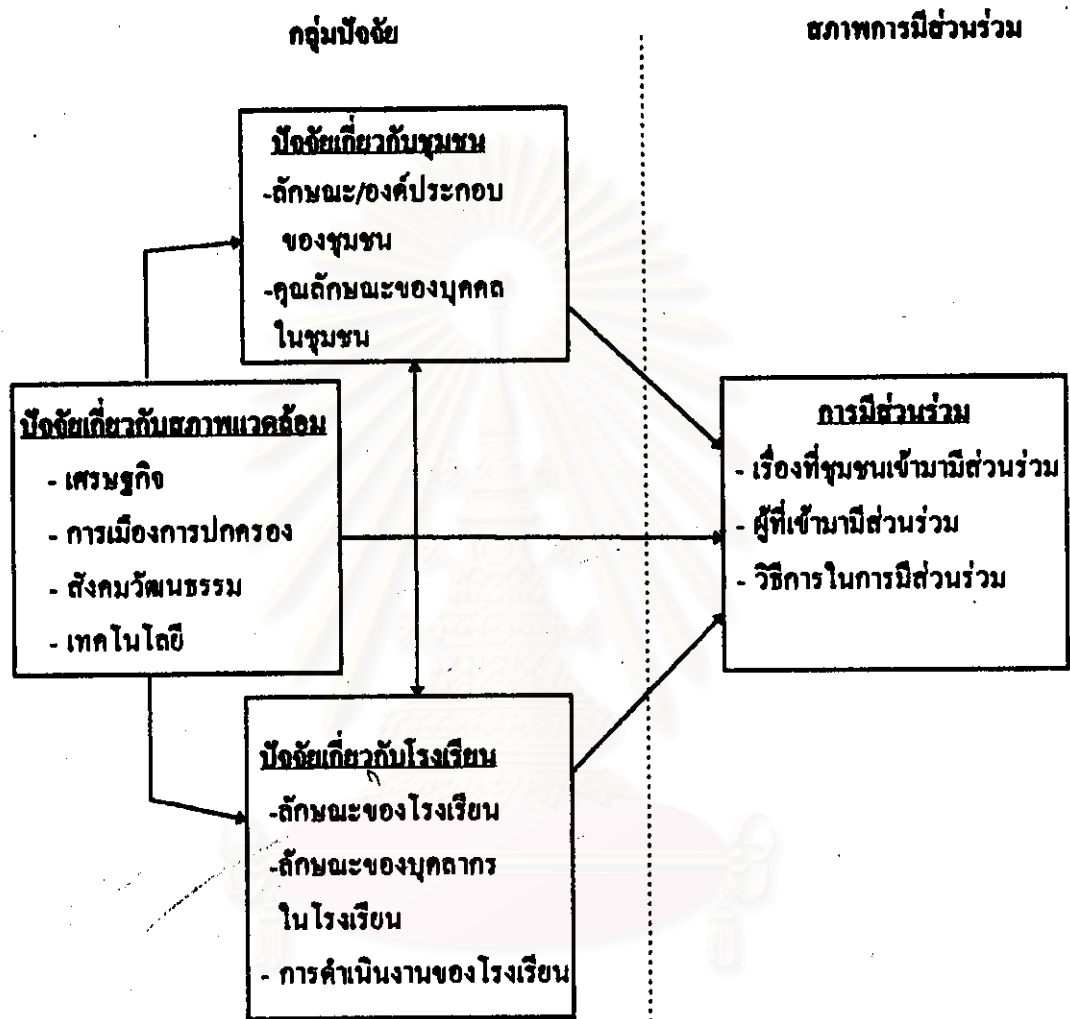
2.2 ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

2.3 วิธีการในการมีส่วนร่วม

จากกรอบแนวคิดเบื้องต้นดังกล่าว สามารถแสดงเป็นแผนภาพ ได้ดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 4 สรุปกรอบแนวคิดเบื้องต้นที่ใช้ในการวิจัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย